

**ELS ARRENDAMENTS MUNICIPALS DE PROPIS
I ARBITRIS DE LA CIUTAT DE TORTOSA A LES
ACABALLES DE L'ANTIC RÈGIM**

AGUSTÍ AGRAMUNT BAYERRI

RESUM

El present article compren una aproximació al funcionament i l'evolució dels arrendaments de propis i arbitris de Tortosa a les acaballes de l'Àntic Règim. Per homologació a altres estudis sobre la mateixa temàtica a altres ciutats de Catalunya, hem classificat els arrendaments en tres categories: d'abastiment de productes i serveis, arrendaments d'explotació (matèries primeres o infraestructures) i arrendaments d'arbitris. Serà sobre aquests últims, sobre els que la ciutat de Tortosa aconseguirà els majors ingressos, i per això farà valer davant altres jurisdiccions senyoriales o municipals els seus pretesos drets a imposar fiscalitat sobre el trànsit de mercaderies en un territori tradicionalment conegut com el terme de Tortosa, jurisdicció que, a alçades del s. XVIII i principis del s. XIX, ja era àmpliament qüestionat. Igualment, des de la perspectiva privada, s'organitzaren empreses comanditàries especialitzades en el cobrament i l'explotació d'aquests arbitris, els quals, afectats per la crisi comercial de principis del s. XIX varen exercir un control tant asfixiant sobre el comerç que va precipitar encara més la crisi del sector logístic regional.

Paraules clau: arbitris municipals, arrendament, empreses comanditàries, Tortosa, Àntic Règim

RESUMEN

El presente artículo comprende una aproximación al funcionamiento y la evolución de los arrendamientos de propios y arbitrios de Tortosa a finales del Antiguo Régimen. Por homologación a otros estudios sobre la misma temática a otras ciudades de Cataluña, hemos clasificado los arrendamientos en tres categorías: de abastecimiento de productos y servicios; arrendamientos de explotación (materias primeras o infraestructuras) y arrendamientos de arbitrios. Será sobre estos últimos, sobre los que la ciudad de Tortosa conseguirá los mayores ingresos y por esta razón hará validar frente otras jurisdicciones señoriales o municipales sus pretendidos derechos a imponer fiscalidad sobre el tránsito de mercancías en un territorio tradicionalmente conocido como el término de Tortosa, jurisdicción que a las alturas del siglo XVIII y principios del siglo XIX ya era mayoritariamente cuestionado. Igualmente, des de la perspectiva privada se organizaron empresas comanditarias especializadas en el cobro y la explotación de estos arbitrios, los cuales, afectados por la crisis comercial de principios del siglo XIX ejercieron un control tan asfixiante sobre el comercio que precipitaron aún más la crisis del sector logístico regional.

Palabras clave: arbitrios municipales, arrendamientos, empresas comanditarias, Tortosa, Antiguo Régimen

ABSTRACT

This paper comprises a summary of working and evolution of rent of propis i arbitris in Tortosa at the end of antic regime. In order to follow other studies on the same theme in other cities on Catalonia, we have classified the rent in three categories: provision of products and services, rent on exploitation (raw materials or infrastructures) and rent of arbitris (municipal taxes). The city of Tortosa received the greatest proportion of income from arbitris, and do to this was able to impose its pretended rights over other squirely or municipal jurisdictions in order to impose fiscality over the movement of goods in territory of Tortosa. This domination was widely questioned at the end of XVIII century and beginning of the XIX century. At the same time, in the private sphere, specialized societies were established for the collection and exploitation of these arbitris, which were affected by the commercial crisis of the beginning of XIX century and exercised so suffocating a control over business, that there was a faster precipitation of the crisis of the regional transport sector.

Key words: municipal taxes, leases, companies limited partnerships, Tortosa, Old Regime

ELS ARRENDAMENTS MUNICIPALS DE PROPIS I ARBITRIS DE LA CIUTAT DE TORTOSA A LES ACABALLES DE L'ANTIC RÈGIM¹

Agustí AGRAMUNT BAYERRI

Universitat Rovira i Virgili

OBJECTIUS I FONTS

La intenció del present article és abordar l'evolució dels arrendaments municipals, principalment de la ciutat de Tortosa, però també d'altres viles i pobles de la seva contrada, amb l'objectiu de poder veure la seva evolució, els canvis i transformacions que es produïren a les acaballes de l'Antic Règim en matèria d'ingressos municipals procedents de propis i arbitris, per tal de disposar d'unes conclusions contrastades amb les que poder continuar una investigació centrada en la crisi del trànsit comercial de la primera meitat del s. XIX.

Per fer-ho, s'ha emprat una àmplia selecció de fonts, entre les que es troben alguns dels llibres de comptes de les companyies arrendatàries, fonts registrals com la comptadoria d'hipoteques, informes de la secretaria d'alguns ajuntaments referents als arrendaments, els establiments i ordinacions de la ciutat de Tortosa, els manuals notariais del Reial Patrimoni, informes de la Junta de Comerç del Principat de Catalunya i alguns plets de la Reial Audiència de Catalunya i el Consell d'Aragó. Amb això, i juntament amb la referència d'alguns dels treballs publicats sobre els arrendaments municipals d'altres viles i ciutats de Catalunya, s'intentarà aportar una visió general de la crisi del model de finançament municipal tradicional.

UNA APROXIMACIÓ A LES DESPESES DELS AJUNTAMENTS

El comú o el municipi era la instància administrativa amb més pes i influència sobre la població, i tanmateix, en el cas de Tortosa, és la que ens resulta més desconeguda per un greu dèficit documental que inclou gairebé tot el s. XVIII i el primer terç del s. XIX, moments, per altra banda, transcendents de cara a consolidar el creixement econòmic del període que en aquest estudi abordem.

El municipi, cal no oblidar-ho, era un senyor més. Aquest tenia els seus drets jurisdiccionals, de la mateixa manera que els tenia el rei, un monestir, una

¹ Aquest article és la síntesi d'un capítol de la meua tesi doctoral en procés d'elaboració, *Economia i societat a la regió catalana de l'Ebre al s. XIX*, realitzada en el marc del grup de recerca reconegut per la Generalitat de Catalunya ISOCAC (SGR 09-1390) de la Universitat Rovira i Virgili i amb el suport del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya.

ordre militar, o qualsevol senyor laic, i com a tal, a alçades del s. XVIII i des de molt abans, existia el sistema d'arrendaments per cobrar-ne els drets. Serà d'aquest model d'actuació fiscal d'on es derivarà, en gran mesura, la viabilitat econòmica dels municipis.

Els arrendaments eren l'actiu d'una municipalitat, d'allí on el comú adquiria els ingressos necessaris per portar a terme la seva política d'actuacions sobre el territori. Per apreciar la naturalesa d'aquestes despeses, el passiu d'es d'un punt de vista comptable, caldria distingir la situació pretèrita i posterior als decrets de Nova Planta, per entendre els canvis i continuïtats que s'hi produïren. Igualment seria bo cercar similituds i diferències entre la tipologia de les despeses de municipis més petits de la comarca i els més grans, per tenir un punt de vista divers de la inversió de les institucions públiques sobre el territori. Així, basant-nos amb la documentació localitzada, compararem, per una banda, el passiu de la ciutat de Tortosa dels anys 1708 i 1768, i per altra, les despeses de Xerta l'any 1827. És cert que existeix una disparitat cronològica evident entre els casos de Tortosa i Xerta, però l'organització municipal, un cop implantat el model de municipi borbònic, no sofrí canvis substancials fins la plena implantació del règim liberal, fet que no succeí fins l'abolició dels corregiments.

Pel que fa a les despeses de Tortosa abans de la Guerra de Successió, cal donar un cop d'ull als llibres de clavari, els quals reflectien totes aquelles despeses que passaven per un ajuntament durant un període, en el cas de Tortosa, bianual. Degut a les fortes reformes que es produïren a la constitució orgànica de l'ajuntament a partir de la Guerra de Successió, únicament disposem de llibres de clavari fins al 1708.

Prendrem, per tant, el llibre de clavari del 1701-1702 com a referència per ser el més complet i millor conservat.² El passiu de l'Ajuntament, malgrat no estar classificat pels seus contemporanis, podem estructurar-lo segons les següents categories: en primer lloc, les càrregues financeres dels censals creats. En segon lloc, hi ha el sou del personal municipal, el manteniment d'infraestructures (viàries, de reg, mobiliari urbà...), personal extern (comissionats, síndics, procuradors a la Cort...), despeses de defensa, que es reduïren a les guàrdies, manutenció i manteniment de les casernes i manteniment de les torres, el personal judicial, inclòs *l'advocat de miserables*, les institucions financeres, sent

2 Arxiu Històric Comarcal del Baix Ebre (en endavant ACBEB), fons municipal, papers. Clavari núm. 142 (1701-1702).

el *racional de la casa* i personal de la *Taula de Canvi*, els més destacats, el personal d'ensenyament (mestre de minyons i el mestre major de gramàtica) i l'hospital, com a institució sanitària.

En un segon terme hi ha els treballadors eventuais, el contracte dels quals s'adjudicava en pública subhasta, com si d'un arrendament es tractés. Normalment eren feines que requerien una especial dedicació i que l'ajuntament es comprometia a ser-ne client, sempre i quan el seu preu fos el més assequible entre els qui s'oferien a fer-lo. Ens referim al fuster que realitzava el manteniment del pont o el manteniment de les sèquies de la ciutat, que estaven subjectes a les directrius del mestre d'obres de l'ajuntament, així com el pregoner (*el trompeta i corredor*), el *vedaler del pont*, el sastre de la ciutat, entre d'altres.

I, finalment, hi ha les despeses eventuais, com ara les fires o les festivitats periòdiques, les despeses de les quals sempre es cobrien a partir de diferents *avaries* amb el que es carregava a l'adjudicatari dels arrendaments més lucratiu que la ciutat oferia. És de destacar també, que entre els teixidors de lli i seda de la ciutat, es cobrava en espècie, l'impost dels gramatges o *gramalles*, que eren un conjunt de peces de roba destinades a les vestidures oficials dels procuradors de la ciutat.³

Aquesta estructura sofrí canvis substancials arran de l'abolició de l'estat català. La informació de la situació posterior a la Guerra de Successió Espanyola no l'hem pogut localitzar al castigat arxiu tortosí (en quant a la documentació d'aquesta època) sinó que l'hem localitzat arran d'un expedient elevat al govern de SM per part dels síndics de la ciutat reclamant que s'aboleixin alguns dels arbitris de la ciutat. Arran d'aquesta petició, es demanà un informe exhaustiu de les finances de la ciutat, i entre ells, destacava el balanç d'ingressos i despeses del 1768. Vegem-lo al següent quadre:

³ Com a concepte, una gramalla és una túnica llarga que portaven a sobre els magistrats durant l'edat mitjana; tanmateix, el concepte va passar a designar l'aportació en espècie que pagaven els artesans tortosins als prohoms de la ciutat. S'han conservat entre els fulls solts de l'Ajuntament algunes relacions de les peces de roba cobrades pels procuradors de la ciutat, totes datades no més enllà del 1706, fet que ens fa pensar que era una pràctica antiga que no va sobreviure a la Guerra de Successió. Justament dels últims anys, disposem d'una sèrie completa de les gramalles que van des del 1703 al 1706. ACBEB, fons municipal, papers, top. 4580, 4603, 4617, 4621, 4622, 4626 i 4627.

Despeses fixes i variables de la ciutat de Tortosa. 1768

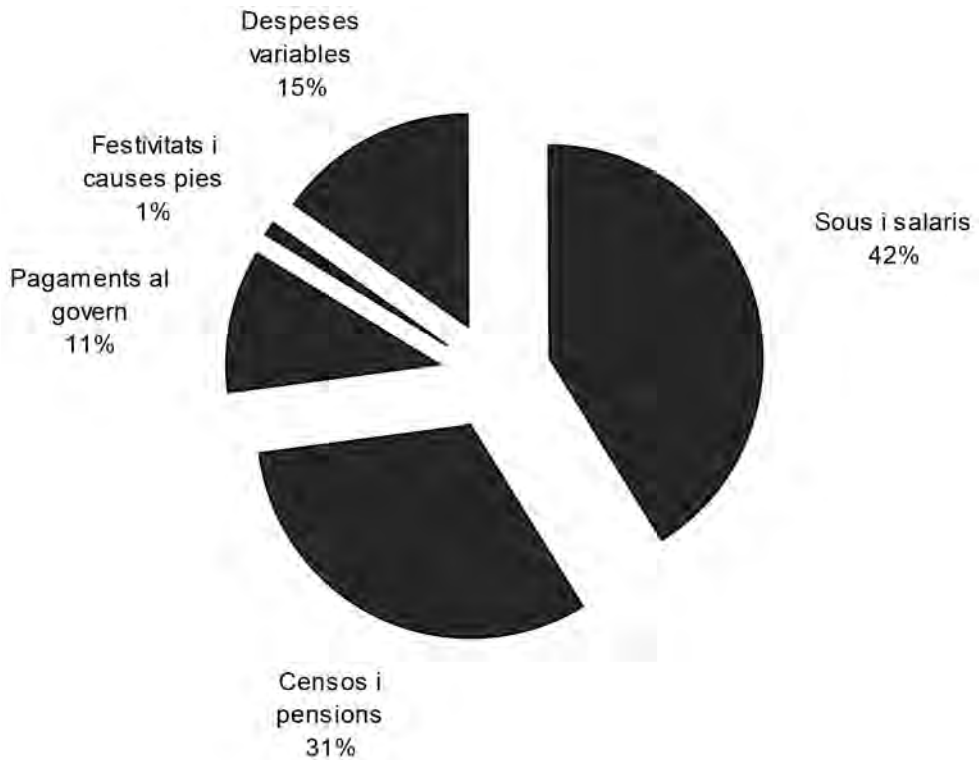
Sous i salaris	Cost anual en reals
Corregidor de la ciutat	11.277
Alcalde major	1.879
Agutzil	564
Mossos d'esquadra	4.009
8 regidors de la ciutat	12.000
Síndic procurador general	1.500
Advocat de la ciutat	700
Secretari de l'Ajuntament	1.414
Procurador de plets	140
Comptador de propis i cadastre	1.400
Tres porters de l'Ajuntament	1.800
Per als electes i secretar de la concòrdia	1.686
Trompeta i corredor	640
Alcaid de la presó	512
Guardes de boscos	2.080
Guardes del Pont	2.100
Torres i llocs de marina	12.468
Rellotger	120
Mestres de gramàtica i primeres lletres	3.000
Ajuda als monjos per tocar la Campana del Seny	56
Burot de les carns	350
Tallador	240
Agents i advocat a Madrid i Barcelona	3.000
Criat de l'ajuntament	140
TOTAL	63.075
<hr/>	
Censos i pensions	
Censos perpetus a veïns	517,23
158.725 lliures entre 55 censos redimibles, segons la concòrdia de la ciutat amb els seus creditors del 30/4/1738	47.617,13
TOTAL	48.134,36
<hr/>	
Pagaments al govern de SM	
Cadastre, inclosos llocs de Xerta i Tivenys	16.551,12
TOTAL	16.551,12

Festivitats i causes pies

Almoina en neu als Caputxins	40
Missa diària del caputxí a la casa capitular	576
Festivitat de Sant Gregori: missa, sermó i cera	80
Festivitat Sant Sebastià	25
Despeses processó de Corpus	700
Almoina en carn al convent de Jesús	500
TOTAL	1.921

Despeses ordinàries i extraordinàries variables	Valors variables/ aprox.
2% del total del producte de propis i arbitris a la tresoreria de l'exèrcit de Catalunya	3.310,70
<i>15 al millar</i> que segons la instrucció del 30/7/1760 s'ha de pagar al majordom dipositari dels propis, procedent del producte dels ingressos. Valor variable	Valor variable
Despeses extraordinàries: lloguers de cases de casernes, hospital, escorxador, escola, casetes de porters, conservació del pont de barques, refrigeri del dia de corpus, conducció de la pólvora, barraques de marina, carbó i teia per a funcions públiques, pesos de carnisseries, paper segellat, correu, impresos i drets de l'escrivà dels elegits de la concòrdia, aigua per a la tropa, conservació de l'assut i molins, composició edifici militars, reparacions d'edifici públics, neteja de sèquies, insígnies de regidors, rogatives de nostra senyora de l'aldea, cobrador del cadastre, plets de la ciutat i procuradors eventuals.	20.000
TOTAL	23.310,70*
TOTAL DESPESES DE L'AJUNTAMENT	152.992,18

Nota: El total de les despeses variables, únicament comptabilitza les dades que la font aporta.

Font: Archivo Histórico Nacional (en endavant AHN), fons Consejos, 22610. *Tortosa. Los diputados y Personero de la misma ciudad sobre la extinción de varias gabelas*: Reglamento de cargas y gastos que deberán satisfacerse del caudal de propios y arbitrios de la ciudad de Tortosa con consideración al producto anual que tienen y consta a consejo por los testimonios y demás documentos que se ah remitido. 1768.

Elaboració pròpia.

Vist això, si ens posem a comparar, l'estructura formal no canvià en essència, encara que sí que trobaríem una partida nova derivada de la intromissió de l'estat, sent especialment significativa, el del cadastre, i el 2% del producte de propis i arbitris que aniria a parar a la tresoreria de l'exèrcit destacat a Catalunya. Caldria afegir, tanmateix, el cost del salari del corregidor que no corria a càrrec de l'actiu del comú, sinó que passaria a fiscalitzar-se directament sobre les classes productives, especialment dels gremis de la ciutat, fet que originà moviments socials arreu del Principat i que, unit amb la pèrdua de representativitat en el si del comú, derivà en una gran multiplicitat de plets que culminarien amb la introducció del síndic personer a dins de l'ajuntament de les ciutats i viles catalanes.⁴

La resta de partides, seguiria una categorització bastant similar a la pretèrita, malgrat que la partida de censos i pensions guanyà una gran importància fins situar-se a l'alçada del 31% de les despeses en aquell moment. De fet, la notícia d'aquests balanços ens dona notícia de l'existència d'una concòrdia que signà la ciutat i els seus creditors segons la qual, gran part de les decisions restaven segrestades per la decisió dels creditors de la ciutat, els quals tenien poder de decisió dins la Junta de Propis i Arbitris de la ciutat fins al punt de disposar

4 Aquest fou un conflicte obert entre 1750 i 1752 a la Reial Audiència, arran de les queixes sobre les imposicions abusives que rebien els gremis de la ciutat quan el pagament dels salaris de l'Alcalde Corregidor i l'agutzil major va passar a recaure, en forma d'impost de repartiment, sobre ells. L'impost dels salaris del corregidor i els altres ja s'afegia als drets reials i al cadastre, tant personal com *ganancial*, i segons les seves reclamacions, les exigències havien arribat a ser violentes: *obligándoles al pago con todo el rigor de apremios militares i prisiones*. Les reclamacions dels gremis aconseguiren que el salari passés a pagar-se, primer de les rendes del comú, i després, a pagar-se en detriment de les rendes dels diferents creditors i censalistes de la ciutat. ACA, Reial Audiència, plets civils, 21296.

Quant a conflictes de faccions municipals disposem d'una notícia tardana, del 1795, però que agrupa conflictes latents des dels anys 60 del s. XVIII, que reflexa molt bé els bàndols formats pel governador de la ciutat de Tortosa i *els poderosos* i per altre, els gremis de Sant Antoni Abat que arran de conflictes per l'ocupació de terres a la plana deltaica, el conflicte es traslladà a instàncies polítiques, i esclatà en les irregularitats en l'elecció dels representants al consell tortosí i les implicacions que això tenia amb el fet de determinar el quota de soldats que havien de cedir el gremi de pagesos a la lleva de miquelets. Archivo Histórico Nacional (en endavant AHN), Consejos, 6882, 19.

Aquest, però, no és pas un fenomen aïllat, sinó que es circumscriu en un clima generalitzat al Principat de postguerra de Successió en el qual molts dels alçaments contra les irregularitats comeses pels nous ajuntaments (sobretot contra la pràctica coneguda com la venalitat d'oficis) es formulen a través de les corporacions d'oficis. TORRAS, Josep Maria: *Los mecanismos del poder. Los ayuntamientos catalanes durante el s. XVIII*. (2003). Barcelona. Crítica. p. 101-143.

d'una de les quatre claus de l'arca on es dipositaven els excedents dels actius de la ciutat.⁵

Per als municipis més petits, prenent com a exemple el cas de Xerta, els conceptes del passiu que es tenien en compte s'agrupaven entre el personal, que incloïa els càrrecs municipals, i el personal eventual, que tenia una vinculació molt més estreta amb l'ajuntament, fins al punt que les despeses del rellotger o el mestre apareixien juntament amb les dels regidors o la del batlle d'aigües. Els censos i els censals dels creditors i els costos de les festivitats tenien la mateixa entitat que a les ciutats. En canvi, els col·lectors d'impostos no vinculats a l'Ajuntament, juntament amb la policia, els dipositaris financers, els recàrrecs del 20% sobre els arbitris i les despeses en matèria de paper segellat de la correspondència o fulles de matrícula es contenien en una categoria a banda que, en el cas de Xerta, s'anomenaven *gastos ordinarios alterables* i que recollia, a grans trets, les càrregues que tenia l'ajuntament amb les altres administracions polítiques, ja fossin regionals o supraregionals.⁶

La resta de despeses es repartien entre despeses extraordinàries i despeses fora de dotació pressupostària. Les extraordinàries venien a ser despeses comunes no constants, com ara juntes o comissions de finalitats específiques, mentre que les de fora de dotació eren partides destinades al sou de representants, síndics i procuradors que només es produïen en cas d'haver conflictes judicials als que l'Ajuntament havia d'enviar representants.

El que val la pena destacar del passiu són els censals. D'aquesta partida disposem de dues fonts que evidencien la procedència del deute municipal: La primera és una consulta realitzada per l'ajuntament als censalistes de Tortosa l'any 1750 sobre una possible proposta de modificació de les càrregues que havien de suportar les finances municipals, i la segona, un informe emès per l'ajuntament de Xerta l'any 1827 on especifica tots els conceptes del balanç

5 Segons la Concòrdia, en el cas de que els ingressos de propis superessin les despeses que s'havien de cobrir amb aquells fons, el sobrant es dipositava en una arca amb quatre Olaus: l'una la tenia el governador, l'altra els electes de la concòrdia, la tercera el primer diputat de la junta de propis i la quarta el secretari de la junta d'electes. Els fons estalviats, si les quatre Olaus arribaven a l'acord, es podien utilitzar per pagar els interessos de censos endarrerits o qualsevol altre tipus de càrrega financera que l'ajuntament tingués. AHN, fons Consejos, 22610. *Tortosa. Los diputados y Personero de la misma ciudad sobre la extinción de varias gabelas*: Reglamento de cargas y gastos que deberán satisfacerse del caudal de propios y arbitrios de la ciudad de Tortosa con consideración al producto anual que tienen y consta a consejo por los testimonios y demás documentos que se ah remitido. 1768.

6 Arxiu Municipal de Xerta, en endavant AMX, top. 57, núm. 14.

municipal d'aquell any.⁷ La comparativa entre les dues fonts ens mostra com, en un marc de gairebé un segle de diferència, i havent-se produït la revolució liberal entre mig (malgrat trobar-nos en plena Dècada Absolutista), el marc comptable municipal seguia estant compost dels mateixos elements, especialment en allò que afecta la composició del deute i l'origen del capital dels censals: les institucions eclesiàstiques.

Els convents, tant masculins com femenins, de la ciutat de Tortosa eren les principals institucions creditors de la ciutat. Aquests oferien censals de diferents quantitats a canvi de pensions anuals que proporcionaven a aquelles institucions entrades regulars de finançament, així com una situació de manifesta influència sobre l'estat de comptes de la ciutadania.

El convent de monges de la Concepció Victòria, el convent de monges Santjoanistes de Tortosa i el de Sant Carles de la Ràpita, el convent de Nostra Senyora del Rosari, el convent de Sant Blai, o el convent de Santa Clara eren institucions d'allò més habituals entre els creditors dels ajuntaments de les Terres de l'Ebre. Localitzem també alguns beneficis eclesiàstics fundats pel clergat secular, amb o sense càrrec (per exemple el rector del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties) censals a càrrec d'algunes confraries, sent la més important, la confraria de Nostra Senyora de la Cinta, encara que trobem presència de confraries i institucions d'altres localitats, com ara la confraria de Sant Joan de Lleida o el Reial Col·legi Trinitari de Tarragona, i el sempre omnipresent Capítol de Canonges de Tortosa. I, finalment, també hi trobem causes pies i censos fundats per diferents personatges o famílies de la ciutat de Tortosa i d'altres indrets.

Cal dir que la diversificació de les fonts de crèdit era una característica més pròpia de les viles que no pas de la ciutat principal, la qual ja disposava d'unes poques, però importants, fonts de crèdit que consideraven l'Ajuntament una institució solvent. Les viles com Xerta, en canvi, s'involucraven en xarxes creditícies d'abast territorial més ampli (per exemple, la vila de Xerta tenia censalistes de Barcelona, Lleida i, entre els més importants, el monestir de Poblet), però s'endeutaven a partir d'aportacions de capital més petites –entre

7 AMX, top. 57, núm. 14 i Arxiu de la Corona d'Aragó, en endavant ACA, Reial Audiència, plets civils, 21296. En aquest últim document, els gremis de la ciutat de Tortosa havien d'acceptar una proposta dels creditors de la ciutat segons la qual, els sous de l'alcalde Corregidor i el dels alcaldes dels municipis menors havia de córrer a càrrec dels gremis, fet que es sumava a les taxes del cadastre. Gràcies a la convocatòria dels creditors, tenim notícia de les institucions que havien portat diners per finançar el deute de l'Ajuntament.

els censos que havia rebut l'ajuntament de Xerta, cap d'ells superava l'import de 3.000 lliures) que oferien pensions, per tant, més reduïdes i més fàcilment amortitzables. De fet, les pensions que s'havien de pagar anualment en el cas de Xerta representaven un 36% de tot el passiu de l'any 1827. Malgrat això, en temps de dificultats, les pensions podien esdevenir un important problema econòmic per als ajuntaments. Els balanços de l'Ajuntament arrossegaven quantitats de pensions vençudes que podien superar amb escreix els actius pressupostaris de tot un any, sense comptar amb les pensions que s'havien de pagar per aquella mateixa anualitat. Així, per exemple, l'any 1827, l'actiu de l'Ajuntament de Xerta ascendia a 37.734 rv. comptant el producte dels propis, dels arbitris municipals i el superàvit acumulat (ingressos sense descomptar el passiu), mentre que les pensions vençudes ascendien a 73.424 rv., això és el 195% dels ingressos anuals del municipi.

Cal dir, però, que la cronologia convulsa de les primeres dècades del s. XIX aporta alguna llum sobre la difícil situació de les finances municipals, circumstància a la que cal afegir el fet de trobar-nos en plena ofensiva de l'estat per sotmetre els municipis i apropiar-se dels seus recursos, com ja ho demostra el fet que, aquell mateix any, l'ajuntament de Xerta ja pagava fins a un 20% dels propis i arbitris a l'estat, percentatge que havia augmentat d'ençà els anys anteriors, ja que entre el 1817 i el 1820, el percentatge era del 17%.⁸

CLASSIFICACIÓ I MARC INTERPRETATIU DELS ARRENDAMENTS MUNICIPALS

L'exercici comparatiu entre la documentació trobada per a Tortosa i alguns estudis equivalents d'altres ciutats de Catalunya, ens ha permès observar que existeix una base comuna de drets arrendats que hom pot trobar a moltes de les viles i ciutats del Principat, independentment de la seva ubicació geogràfica, nombre d'habitants o orientació econòmica del seu entorn.

Distingim entre els arrendaments d'explotació del béns propis (molins, carnisseries, fleques, terres, herbes, sèquies, mines, etc.), i els arrendaments del cobrament dels arbitris municipals, és a dir, la fiscalitat que percebia l'ajuntament, la qual podia ser completament diferent en funció del grau d'autonomia senyorial que gaudís cada ciutat. Malgrat que els arrendaments

8 AMX, top. 10, núm. 15. Es tracta d'uns informes retrospectius amb els que l'Ajuntament de Xerta pretenia demostrar al corregidor de Tortosa (com a representant de l'estat a la ciutat) que havia satisfet aquells imports a l'administració central.

dels propis són relativament similars, el dels arbitris són difícilment equiparables entre diferents municipis.

Per aquest motiu, i donat que el procediment d'arrendament és el mateix independentment de si es tractava de propis o arbitris, proposem una agrupació diferent a aquella reconeguda pels seus coetanis en funció de la funcionalitat econòmica de cada arrendament, seguint l'exemple emprat per Vilalta en el seu estudi sobre Balaguer.⁹

Aquesta base comuna la constitueixen els *subministraments de certs productes*, especialment el vi o l'aiguardent, el peix o la carn, productes de consum bàsic i universal. En un segon ordre, trobem la tipologia *d'arrendaments d'explotació*, ja fossin d'instal·lacions industrials, com molins de blat o d'oli, drets per a emprar terres, forns, i en alguns casos s'arrendaven també les explotacions de les sèquies. I en un tercer ordre, trobem els *drets que podríem anomenar de tipus comercial*, derivats sobretot de la capacitat del municipi per retenir el monopoli de venda al públic d'algunes botigues, com ara peixateries, carnisseries o forns de pa. A més, en alguns casos, les botigues arrendades també incloïen altres productes alimentaris, tèxtil o quincalleria i fins i tot serveis, com en el cas dels hostals i pensions de carretera.

Aquesta situació permet explicar la reflexió que en féu Assumpta Muset sobre els drets municipals. Segons aquesta autora, els arrendaments de les *gabelles* estan íntimament lligats a una lògica garantista del proveïment d'aliments i serveis de primera necessitat, fent referència a les instal·lacions industrials, el cost de les quals rarament podrien ser assumides per una iniciativa de tipus privat.¹⁰

Apunts sobre la variabilitat jurisdiccional

Muset descriu un context on era la Corona qui cedia el domini útil al municipi, a canvi d'un cens anual, i és el municipi (els consellers, en el cas tortosí, els procuradors) qui n'arrendaven l'explotació mitjançant una subhasta pública durant un determinat temps i sota règim de monopoli. Aquesta situació, segons Muset, era beneficiosa per a totes les parts, doncs garantia un cens anual per al senyor, una via d'ingressos ordinaris per als municipis mitjançant

9 VILALTA, Josep Maria: "Hisenda municipal i arrendaments públics al Balaguer del s. XVIII" a *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. Núm. 8. 1988. pàg. 76-77

10 MUSET, Assumpta: "Consum i mercat a l'Anoia a l'època moderna: els arrendaments municipals de Capellades" a VICEDO, Enric (ed.): *Fires, mercats i món rural* (2004). Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs. pàg. 269-270.

les quotes anuals, i la possibilitat d'amassar guanys importants per part de l'arrendatari derivats d'una posició monopolística sobre aquella determinada localitat.

Tot i que compartim la tesi dels beneficis per a totes les parts que intervenen en el procés, no podem aplicar en el cas de Tortosa el mecanisme descrit que converteix el municipi en emfiteuta del rei o senyor, almenys en tots els arrendaments que cada cert període de temps posava a subhasta pública.

Nosaltres hem pogut observar com Tortosa fa els arrendaments en condició de senyor eminent, fins al punt d'anomenar alguns arrendaments com a *establiments* des de molt abans del segle XVIII, sobre els quals el mateix Reial Patrimoni reclamarà com a propis després de segles de funcionament.¹¹

De fet, en molts casos, els arrendaments bé podrien considerar-se establiments emfiteútics de caràcter temporal i competitiu, on la quota anual seria el cens a pagar en reconeixement del domini directe municipal.

D'altra banda, alguns dels municipis més petits, sí que han de reclamar al Reial Patrimoni l'establiment d'alguns serveis necessaris per a la població i que repercutissin en l'increment dels ingressos del municipi en concepte de propis. N'hem trobat un exemple tardà però paradigmàtic, el de la vila de Tivenys, que al 1805 va reclamar a la Intendència del Principat que el Reial Patrimoni li establís en emfiteusi el dret a construir i explotar un pas de barca per als seus veïns que comunicés aquella vila amb la de Xerta, així com el dret de privativa en el servei a canvi d'un preu preestablert del transport.¹²

Aquest exemple ens resulta explicatiu de com el funcionament dels establiments del Reial Patrimoni podien resultar confusos en quant a la jurisdicció, ja que, per un costat, el Rei cobraria la seva entrada i el cens anual corresponent

11 Sobre aquest tema, ja hem estudiat casos de conflictivitat jurisdiccional a tres bandes entre el Reial Patrimoni, el Capítol de Canonges i l'Ajuntament de Tortosa per la possibilitat de realitzar establiments emfiteútics sobre les aigües de les fonts d'Alfara de Carles (entre 1750 i 1827), susceptibles de ser aprofitades per a la naixent indústria paperera AGRAMUNT, Agustí: "La indústria paperera d'Alfara de Carles. Dels conflictes jurisdiccional per l'aigua a la intervenció del capital comercial. (s. XVIII i XIX). a *Pagesia, indústria i món rural. VIII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local* (2013). En premsa. O bé el plet mantingut entre el Reial Patrimoni i la ciutat de Tortosa l'any 1781 per l'intent del primer d'imposar cens sobre els molins fariners de l'assut de Xerta, quan la ciutat defensava que mai aquests havien estat subjectes a cap càrrega del rei, ni tampoc apareixien, en efecte, contemplats entre els diversos capbreus que el Reial Patrimoni havia realitzat sobre el corregiment meridional català. ACBEB, fons municipal, papers. Top. 4716.

12 AMX, top. 57, núm. 11. *Copia del establecimiento de la Barca de paso del lugar de Tivenys [sic] a favor de dicho pueblo.*

com a senyor eminent, però seria l'ajuntament de Tivenys qui s'encarregaria de gestionar-ne el funcionament a partir de la realització de subhastes i adjudicacions del servei a particulars. El preu de la subhasta esdevindria, doncs, la part que el municipi retindria en profit de la hisenda municipal, i l'arrendatari hauria de ser qui s'encarregaria d'explotar el negoci i pagar el cens anual al rei com a senyor eminent.

Quant a Tortosa ciutat, disposem d'un altre document que ens dóna una mica de llum sobre la confusió jurisdiccional que es produïa entre els drets del Reial Patrimoni i els del Comú de la Ciutat. Es tracta d'un document del 1702, segons el qual el Batlle General de Catalunya va vendre fins a 19 drets que tenia el Rei (que des de l'òptica municipal podrien ser tant béns propis com arbitris) sobre Tortosa a un conjunt de personalitats per un total de 24.590 lliures catalanes.¹³ Tenim motius fundats per creure que aquesta venda és la raó per la qual Vilar no va poder relacionar els drets de Tortosa durant tot el s. XVIII, de la mateixa manera que ho féu a la resta de territoris del Principat.¹⁴

Aquests 19 ítems estaven relacionats amb els drets que classifiquem de la següent manera:¹⁵

- a. Drets sobre les salines del delta, tant les existents, com el dret a construir-ne de noves al terme de Tortosa i Amposta, així com adquirir les *sals de ventura*.
- b. Dret de lleuda, cabalatges i drets del carregador dels Alfacs i el pontatge del Cap de Pont de Tortosa.
- c. Dret del *for de puja* del mercat de Tortosa, així com tot el dret sobre el peix, el 40è de la fusta, pega del port de Tortosa, herbatge de Tortosa i Amposta, carnatge, la *cena* d'Ascó.

13La transacció la va protagonitzar Francisco Blanes Centelleret, comte de Centelles en qualitat de Batlle General del Principat i els compradors foren Josep Oliver de Boteller, Climent de Riu Foix, Pàcit Riu Simó, Vicens Marcó i Gerònim Piñana Galvany. Document escrit en llatí. ACBEB, fons municipal, papers; Batllia, 159.

14Caldria matisar aquest raonament, ja que, almenys en allò que afecta a les salines, sabem que amb l'entrada de Felip V a Tortosa, al 1709, les salines foren readjudicades al Reial Patrimoni. Desconeixem en quin grau aquesta reintegració va tenir un comportament similar en la resta de drets. FABREGAT, Emeteri: "Les salines dels Alfacs: origen i producció al segle XVIII" a *Reverca*. 4. 2000. pàg. 199-200.

15 Molts d'aquests drets apareixen tant a la Carta de Població i Franquícia de Tortosa del 30 de novembre del 1149 i a diverses rúbriques dels Costums de Tortosa del 1272. Identifiquem els drets sobre la sal a la Carta de Població i a la Rúbrica 28 dels Costums, el de la Lleuda i Cabalatges a la Rúbrica 19, els diferents drets del punt "c" a la Primera Rúbrica encara que el dret sobre el forn no apareix, ans al contrari, n'és una llibertat reconeguda. Sobre els drets de Benifallet, no hi hem trobat notícies als Costums. MASSIP FONOLLOSA, Jesús (ed.): *Costums de Tortosa* (1996). Barcelona. Fundació Noguera.

- d. Les rendes i censos de la vila de Benifallet.
- e. Drets d'ocupar illes de Tortosa, Amposta i Benifallet.
- f. Impost sobre els litigis de Tortosa, Amposta i Benifallet.

És aquesta circumstància a la que atribuïm algunes incongruències detectades amb la documentació posterior. Sabem, per exemple, que els drets i censos de Benifallet retornaren a mans del Reial Patrimoni amb els Borbons, de la mateixa manera que ho feu la lleuda, el dret d'ocupar illes o els drets sobre el peix. I d'altres feren cap a mans del municipi, com ara el pontatge o el dret sobre la fusta.

Com ja hem assenyalat a la nota de peu de pàgina, molts d'aquests drets apareixen reconeguts o bé a la Carta de Població de Tortosa del 1149 o als Costums de la Ciutat del 1272 i reedicions posteriors. Aquesta base legal que es remunta a la conquesta cristiana de la ciutat seguirà vigent durant l'edat mitjana i l'edat moderna, assolint el s. XVIII amb canvis poc significatius.¹⁶

El segle XVIII començava, doncs, amb una lògica de canvi i reestructuració dels dominis jurisdiccionals sobre propis i arbitris al territori, especialment entre el municipi i el rei, fet que tornarà a variar amb l'adveniment dels Borbons, ja que durant el buidatge de les adjudicacions del Reial Patrimoni durant la segona meitat del s. XVIII, vam poder constatar com alguns dels drets que apareixien en aquella venda tornaven a ser adjudicats pel rei. Sabem, per exemple, que els drets i censos de Benifallet retornaren a mans del Reial Patrimoni amb els Borbons, de la mateixa manera que ho feu la lleuda, el dret d'ocupar illes o els drets sobre el peix. I d'altres feren cap a mans del municipi, com ara el pontatge o el dret sobre la fusta.¹⁷

La profunda transformació municipal que es derivarà de la implantació del model orgànic castellà durant la Guerra de Successió i la consolidació del mateix amb els decrets de Nova Planta, creiem que va poder limitar i canviar els aspectes referents a la fiscalitat municipal, de la mateixa manera que ho feu quant al règim polític i el seu sotmetiment galopant a l'autoritat reial. Segons

16 Tant és així, que davant les crítiques als abusos comesos en la percepció del dret de lleuda al territori de Tortosa, l'any 1805 la Junta de Comerç reeditarà els ítems i els imports subjectes a l'impost sense introduir la més mínima variació de com foren contemplats als Costums del 1272.

Tarifa de la Lleuda real, apellada de Tortosa ques cull, y collecta en Barcelona, y demás vilas, y llocs del Principat de Catalunya. Biblioteca de Catalunya, en endavant BC, Fons de la Junta de Comerç, lligall LXVIII, caixa 94, núm. 4, 23.

17 ACA, Reial Patrimoni, Batllia Moderna, Manual del Reial Patrimoni, volums del 256 al 297 (anys 1760-1801).

Josep Maria Torras, Tortosa fou l'únic municipi del Principat que fou sotmès a la transformació directa i sense paliatius al model de municipi castellà, de la mateixa manera que l'ocupació felipista imposà el model a Aragó i València després de la batalla d'Almansa. Tortosa, a més, fou incorporada al regne de València a partir del 1708. Únicament, arran de la petició de l'alcalde major a la Reial Junta al 1715, s'autoritza la reincorporació de Tortosa a Catalunya degut als problemes derivats amb la Reial Cancilleria de València.¹⁸

Entre les principals innovacions fiscals destacà, com a la resta del Principat, la implantació del cadastre, considerat com el paradigma del procés de recentralització fiscal produït per la nova dinastia reial. Tanmateix, l'elaboració dels cadastres va recaure sobre les autoritats locals, que si bé havien estat reconfigurades d'acord amb el model de municipi borbònic i les seves autoritats militars, no deixaven de ser les pròpies aristocràcies les que podien manipular els censos per afavorir els seus interessos a l'hora de realitzar-se els repartiments dels impostos extraordinaris que s'aplicarien des de l'administració central.¹⁹

La periodicitat dels arrendaments.

La variabilitat dels preus i la importància d'aquests productes per a la dieta de la població feia que molts dels arrendaments de subministres locals es fessin per períodes no superiors a un any, durant el qual, els adjudicataris gaudien d'un posicionament hegemònic al mercat municipal, a més de poder ocupar les instal·lacions específiques de la ciutat per a la venda de cada producte. Als pobles més petits, hem observat que hi havia agrupacions d'arrendaments, per exemple, en el cas del poble de la Galera, l'hostal, la botiga, la taverna i la fleca s'adjudicaven al mateix postor, ja que segurament tot plegat ocupava el mateix espai. En el marc de l'abastiment municipal, tampoc ens podem oblidar de l'arrendament de la neu. Es tractava d'un arrendament de tipus anual; de fet

18 TORRAS RIBÉ, Josep M.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)* (1983). Barcelona. Curial. pàg. 132-134.

19 Malgrat que no s'ha conservat el cadastre de Patiño de Tortosa, sí que disposem dels llibres de repartiment d'alguns cadastres, com el del 1817 i repartiments d'impostos extraordinaris dels anys 20 del s. XIX que, a nivell funcional, ens poden donar una visió aproximada de com s'estructurava la fiscalitat directa. Es tracta de relacions de veïns estructurats per barris o districtes, i que, en base a uns criteris de patrimoni, es repartien entre el veïnat les quantitats que la Comptadoria de la Província atribuïa a cada municipi. Cada Ajuntament, aleshores, feia el seu propi repartiment entre els veïns i aplicava les quantitats a tributar en concepte de cadastre, palla i utensilis, i censos i censals. ACBEB, fons municipal, papers. Top. 5921.

especificava que duraria el temps que durés la temporada de neu als Ports, i que consistia en el dret d'anar a recollir el gel als pous municipals de la serralada, transportar-ho a Tortosa i vendre'l a les tavernes i altres establiments a un preu màxim convingut a la taba de l'arrendament.

Els calendaris també són un element digne de ser contemplat. La majoria dels arrendaments es protocolitzaven a posteriori del moment d'adjudicació, sent el període de vigència habitual l'any natural. Tanmateix, hi ha casos que, degut a diferents incidències, el marc de l'any natural es va interrompre i, en conseqüència, l'inici d'algun arrendament s'endarreriria un o dos mesos en el calendari anual. És destacable també que, per a alguns arrendaments, a finals del s. XVIII encara perdurava el calendari litúrgic com a marc temporal de referència, com ara la venda de les pells procedents de l'escorxadador de la ciutat de Tortosa o les carnisseries de la Sènia, que s'oferien a un preu convingut entre el Diumenge de Pasqua i el Dissabte Sant següent, els prats d'herba d'Ulldecona, que s'arrendaven entre la Pasqua i el dia del pagament del delme del bestiar o els del poble d'Aldover, que s'oferien entre Sant Miquel de setembre, fins el dia de la Santa Creu de maig.

Era important, també, el calendari agrícola o estacional, com és el cas de l'arrendament del molí d'oli municipal, el contracte del qual durava la temporada de la collita d'olives (novembre-març), o l'arrendament dels pous de la neu, que s'arrendava mentre hi hagués neu entre tardor i primavera.

Des de l'òptica comercial, els estancs ja eren poc més que inconvenients davant de la possibilitat d'obrir el mercat a productes de lliure comerç amb un preu més competitiu.²⁰ Aquest fet, segons Muset, es manifestà en una desagregació de l'estanc de productes, creant-se així nous arrendaments específics que s'adaptaven millor als volums de productes i diversitat dels mateixos, propis d'una societat integrada per un major número de persones i amb un poder adquisitiu en creixement.²¹ Sobre aquesta casuística, a Tortosa, hem pogut destacar el fet de separar-se l'arrendament de la carn bovina, de la porcina i la

20 A Sabadell, per exemple, durant l'últim terç del s. XVIII, hi va haver els primers conflictes derivats de Pobertura, a la Creu Alta, d'un casa amb hostel, taverna, carnisseries i tenda deslligada del control del municipi, fet que ocasionava un trencament amb la rigidesa de preus dels monopolis fins aleshores imperants i que féu entrar en crisi els ingressos derivats dels arrendaments i els propis dels establiments comercials estancats pel comú de la vila. RENOM, Mercè: *Conflictes socials i revolució. Sabadell, 1718-1823* (2009). Vic. Eumo. pàg. 101-105.

21 MUSET, Assumpta: "Consum i mercat a l'Anoia a l'època moderna: els arrendaments municipals de Capellades" a VICEDO, Enric (ed.): *Fires, mercats i món rural* (2004). Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs. pàg. 275-279.

ovina, el peix salat del peix fresc, a més de l'arrendament dels derivats, com la llet; o les pells, de les quals s'arrendava el dret de compra a un preu determinat a diferents oficis, com sabaters, blanquers, etc. ja fossin de la pròpia ciutat, o de fora.²² Així mateix, el vi i l'aiguarent es separen a molts pobles, i en alguns productes es diferenciaria la venda a l'engròs de la venda al detall, encara que, en molts casos, els arrendataris continuarien sent els mateixos.

Les tres categories d'arrendaments municipals.

Quant als *arrendaments de subministraments municipals*, o al concepte lax de *taverna* com a establiment d'oferta de gran varietat de productes, provenien de contextos on el que calia era garantir un mínim de subministrament. Muset detecta per a Capellades, una reconfiguració a finals del s. XVII dels drets i productes sotmesos a l'estanc municipal, prova fefaent que la lògica garantista havia donat pas a una actualització necessària per possibilitar la continuació d'un mercat imperfecte que deixava de ser necessari per al subministrament, però que ho continuava sent per al manteniment de l'estabilitat financera municipal.

A Tortosa, cal denotar que ni les fleques ni els hostals els establia ni arrendava l'Ajuntament, sinó que ho feia el Reial Patrimoni, fet que no succeïa als pobles de la contrada. Entre els volums d'establiments de la Batllia General del Principat, hem localitzat l'establiment de 7 forns de pa distribuïts per la ciutat i nous barris extramurs de Tortosa i 4 hostals de carretera entre les vies pròximes a la ciutat.²³ La figura institucional de la taverna, tampoc l'hem localitzat a Tortosa ciutat, però sí que apareixia a molts pobles de la comarca. Sí que hi havia a Tortosa i als demés pobles, en canvi, estanc quant al subministrament de vi i aiguarent, carn i peix salat. Aquests arrendaments

22 Hem observat que un dels adjudicatariis habituals de les pells de l'escorxadador municipal era en Salvador Pons, un guanter de Reus. ACBEB, fons de la Comptadoria d'Hipoteques de Tortosa, núm 27 (1793).

23 D'hostals i pensions, tenim notícies que ens permeten afirmar que n'hi havia de diferents jurisdiccions, tant reials com municipals. Pel que fa a la jurisdicció reial, s'han localitzat establiments d'hostals per part del Reial Patrimoni al Perelló, Benifallet, Aldover, l'Aldea i Tortosa (ACA, fons Reial Patrimoni. Batllia Moderna, volums 264, 269 i 284), i a les següents obres: SWINBURN, Henry: *Travels through Spain in the years 1775 and 1776* vol I.(1787). London. Printed by J. Davis. pàg. XIII, SOLÀ BOSCH, Pere: *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña, con los pueblos y posadas situados en sus carreras y las horas que a paso de tropa distan unos de otros.* (1814). Barcelona. A. Roca. I, finalment, CRIVILLER, José: *Descripción topográfica de la mayor parte de los pueblos, caminos, ríos, torrentes, arroyos y barrancos de la provincia de Tarragona* (1839). Tarragona. Miguel Puigrubí. Pel que fa a la jurisdicció municipal, s'han localitzat exemples d'arrendaments municipals del *meson* a Aldover, Amposta i Ulldecona, tots ells pobles de pas de carretera, al ACBEB, fons Comptadoria d'Hipoteques, anys 1788 i 1790, 1795 i 1804, i 1793, respectivament.

de productes oferien el monopoli d'importació i venda al detall al seu adjudicatari, a canvi d'assegurar uns preus màxims, els detalls dels quals era important, ja que s'especificava el preu de les parts de cada animal, o fins i tot preus diferents segons l'època de l'any.²⁴ En alguns pobles petits, com la Galera, per exemple, l'estanc de la carn no tenia preu en sí mateix -com seria normal de les subhastes municipals- sinó que l'adjudicació es feia a través d'un acord convingut del preu de venda al públic de les diferents carns que s'oferiria vendre.

Deixant de banda el subministrament per mitjà de l'estanc de productes, cal apuntar ara la *categoria d'explotació*. Es tractava d'infraestructures propietat del comú, o bé recursos naturals l'explotació dels quals es cedia, també, en forma d'arrendament, juntament amb la condició d'una posició preeminent o monopolística sobre la ciutat. D'aquest tipus, la ciutat de Tortosa en tenia molt poques, únicament els molins de l'assut i les pesqueries del mateix indret (de la casuística de la sosa, en parlarem més endavant amb detall), ja que els *forns de puja* -o dret de coure pa- els establia el reial patrimoni, de la mateixa manera que els hostals, les illes de terra o les finques rurals i urbanes.²⁵

Als pobles de la comarca, en canvi, sí que hem pogut localitzar arrendaments de molins d'oli i fariners, les herbes dels prats del comú o algunes terres, l'explotació de les quals es cedien durant 4 anys al millor postor.²⁶ En aquesta categoria, reiterem la importància per als pobles de l'arrendament del forn del pa, conegut en alguns pobles com el *dret de pala* o bé, a Tortosa -de la mà del Reial Patrimoni- conegut com el *forn de puja*.

24 L'Ajuntament, per assegurar el mercat monopolístic havia d'exercir importants mesures de control per evitar infraccions del monopoli. Així, hem localitzat un plet a la Reial Audiència, datat al 1766, segons el qual tots els fabricants d'aiguardent de la ciutat de Tortosa havien de declarar els volums de producte que tenien emmagatzemat a la ciutat, per tal de controlar que aquella producció anava íntegrament dirigida a l'exportació i no pas per al consum de la ciutat (segons les Ordinacions de la Diputació del General del 1704), ja que tal circumstància vulneraria el dret de l'arrendatari d'estanc i aprovisionament d'aiguardent de la ciutat, en Diego Martínez, oficial de la Reial Duana de Tortosa. ACA, fons Reial Patrimoni. Batllia moderna, processos núm. 3, M (1767). *Diego Martínez, arrendatari de l'estanc i provisió d'aiguardent de la ciutat de Tortosa vs. Josep Gaya i Juan Navàs*.

25 Això no treu que hi havia algunes finques del comú que eren arrendades a particulars. Segons el llibre de clavari de principis del s. XVIII, Tortosa comptava amb cinc camps de nom definit que eren arrendats al millor postor. ACBEB, fons municipal. Clavari 142.

26 En alguns d'aquests arrendaments, especialment els que eren de tipus anual, el pagament es podia realitzar en forma d'espècie, com es donava en el cas del molí d'oli del comú d'Aldover, pel qual l'adjudicatari pagava 10 càntirs i mig d'oli produït durant aquella collita.

En quant a l'explotació dels forns de puja, malgrat tractar-se d'establiments propis del Reial Patrimoni, en el cas tortosí val la pena detenir-se un moment, doncs la seva proliferació resulta un inici força clar del procés de creixement urbà dels nous nuclis extramurs de la ciutat. Durant la segona meitat del s. XVIII, els forns ocupats, no només ja estaven establerts, sinó que s'autoritza a construir-ne de nous per part de particulars, fet que evidencia una deriva progressiva cap a la liberalització del sector. Segons el procediment que s'intueix dels expedients de concessió dels establiments emfitèutics, hi havia dos factors primordials que determinaven la implantació d'un forn de pa: per un costat, el factor competència, i per l'altre, l'interès públic.

Quan un particular demanava un establiment, explicava la localització que havia de tenir, i els avantatges que aquell establiment suposaria als veïns de la contrada, en tant que s'estalviarien un bon desplaçament per a una activitat tant freqüent com coure el pa. Les autoritats del rei demanaven un informe de viabilitat al corregidor de Tortosa i aquest recomanava o no que s'efectués l'establiment. Per oficialitzar l'establiment, l'enfiteuta pagava un preu d'entrada i s'especificava un cens anual. A canvi d'allò, obtenia l'autorització per coure el pa, i a més, s'assegurava una privativa d'una distància determinada, que era més o menys proporcional a la densitat de població del lloc on es situava el forn. Així, a tall d'exemple, entre 1763 i 1800, a Tortosa, el Reial Patrimoni va establir 7 forns de puja, dels quals 4 estaven ubicats extramurs: dos al Raval de la Creu, un al Raval de Sant Vicent i un més al Raval de Caputxins.²⁷

Així mateix, retornant als arrendaments municipals, existien casos poc freqüents d'arrendaments dels béns propis, com els documentats a la Sénia i Ulldecona, consistents en la recol·lecció de fulles de morera per a la producció de seda, o l'accés als prats d'herba que normalment eren adjudicats a ramaders procedents d'Aragó, fet que relacionem amb el fet que per Ulldecona i la Sénia passava un important lligallo per on transitaven els ramats que eren conduïts al gran mercat ramader de Tortosa.²⁸

A pobles com Xerta, s'arrendava també el magatzem municipal, juntament amb *la romana*, la bàscula i el dret de mesuratge, o a Tortosa, la carnisseria anava acompanyada per l'espai conegut com el *piló* de la ciutat, o bé d'espais solts, com els dos sitjars de Tortosa, o la bodega de la ciutat.

27 ACA, Reial Patrimoni, Batllia Moderna, Manual del Reial Patrimoni, volums 259, 271, 276, 277 i 295.

28 MOLAS, Pere: "Els arrendaments públics a la Barcelona del set-cents" a *Cuadernos de Historia económica de Cataluña*. Núm VI. Octubre de 1971. Universitat de Barcelona. pàg. 92-93.

No hi ha dubte, però, que els arrendaments d'explotació més importants eren, per a Tortosa, els molins de l'Assut de Xerta i la pesqueria del mateix indret, de la qual en farem referència més endavant quan parlarem del conflicte jurisdiccional entre Xerta i Tortosa. No ho abordarem aquí, degut que la classificació emprada en aquest treball no és la seguida pels seus contemporanis i, per tant, la documentació agrupa en els mateixos contractes d'adjudicació tant els drets de subministrament, com l'explotació de propis, sobretot els més importants, i l'adjudicació d'arbitris que tot seguit abordarem. Aquestes infraestructures mereixen un estudi econòmic específic, que, ara per ara, no ens trobem en condicions de realitzar.

ELS ARRENDAMENTS D'ARBITRIS

Els *arrendaments d'arbitris*, de la mateixa manera que succeí en els arrendaments d'explotació que tendiren a l'agrupació d'infraestructures i espais d'ús, inicialment fiscalitzaven productes concrets, però amb les transformacions dels moviments mercantils, conservaven únicament el nom, encara que amplificaren l'abast dels productes que fiscalitzaven. D'aquests arbitris considerem especialment vistosos els casos de l'impost de la mel i cera o el de quincalleria, que arribaren a produir un grau de confusió tant elevat que es produïren casos de duplicitat fiscal dins del propi entramat d'arrendaments, impulsant d'aquesta manera els processos d'agregació i desaparició d'alguns arbitris que es pagaven des de temps immemorials.

L'anàlisi de Muset sobre Capellades és un bon estudi sobre el que trobar una clau interpretativa per als arrendaments de la ciutat de Tortosa durant cronologies paral·leles a les treballades per aquesta autora, però no ens resulta suficient per a tots els arrendaments. Tortosa, a més dels estancs d'oferta de productes, disposava d'una altra fiscalitat que sobrepassava l'autoconsum i que posava el punt de mira sobre el principal actiu econòmic de la regió: el pas de mercaderies. Aquest tipus d'arrendaments eren els considerats com arbitris, i representaven uns volums d'inversió de capital superiors a la resta, la qual cosa requeria que els qui accedien a aquells ho fessin prèvia formació d'una societat mercantil destinada a lucrar-se amb els seus beneficis.²⁹

²⁹ Aquest, segons Vilalta, és un tret distintiu del paper que jugaven els arrendaments en ciutats comercials, com Barcelona, a diferència de les rurals, sobre les que deia, tot parafrasejant Vilar, que els arrendaments assolien volums més modestos, i gairebé sempre requeien en mans de la pagesia benestant o la menestralia urbana que veia en els arrendaments un espai d'enriquiment més dins del seu ventall d'inversions econòmiques. VILALTA, Josep Maria: "Hisenda municipal i arrendaments públics al Balaguer del s. XVIII" a *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. núm 8. 1988. pàg. 79.

Creiem que l'evolució històrica de la fiscalitat tortosina va ocasionar que, des de la lògica de garantia de subministraments, es passés d'una pràctica de retencions en forma de *pòsits* d'aquelles mercaderies que tenien un pas obligat per la ciutat, a una concepció més monetaritzada i cristal·litzada en forma de fiscalització del trànsit comercial.³⁰

Delimitació cronològica dels arrendaments d'arbitris

Per intentar ubicar cronològicament els arbitris que tot seguit analitzarem, no disposem de millor documentació que els llibres d'establiments de la ciutat.³¹ Aquests llibres recollien sota el concepte genèric *d'establiments* tot allò referent a les pràctiques que requerien d'ordenances i regiment de la pràctica. Això inclou bans municipals, arbitris i impostos i ordenances dels gremis. Totes aquestes clàusules reunides constituïen una mena de corpus jurídic i, a la vegada, un manual d'aplicació pràctica de les mateixes, que ens permet remuntar-nos al s. XIV i veure l'evolució tant pel que fa a la seva denominació com a les condicions a les que estaven subjectes segons les clàusules de la taba. Aquí ens fixarem bàsicament en el factor cronològic, doncs ens permet identificar els processos de canvi i veure quan comença a perfilar-se la fiscalitat municipal que perdurarà fins la implantació del règim liberal a Catalunya.

Tortosa disposa de documentació d'establiments municipals des del 1334. Des d'aquesta data que dona lloc al primer lligall d'establiments, fins al lligall número 7, que culmina al 1397, s'ha pogut evidenciar que, durant bona part del s. XIV, la ciutat legislà i pautà ordenances sobre els principals sectors econòmics: en l'agricultura se centrà en ordenances sobre blats i forments en general, en la regulació de la pesca, tant de litoral com d'estanys i peixeres, del bestiar i ramaderia, la carn en general, i del sector apícola. Pel que fa a l'àmbit comercial, també es regularen botigues, llotges i mercats, entrada i sortida de mercaderies, fent especial atenció als diferents àmbits d'actuació del *mustaçaf*. I finalment, en l'àmbit industrial, es regulaven les sèquies i molins, així com l'ordenació sobre primeres matèries i manufactures, especialment els draps.

30 D'exemples de pòsits en troben en els drets del bestiar o, el més interessant, en el pòsit municipal de blat, que perdurà fins finals del s. XVIII. D'aquesta centúria, s'ha conservat a l'Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre un llibre on s'anotaven les aportacions al Reial Pòsit (ACBEB, fons municipal, papers top. 55, caixa 11711), i una part de la taba o *albarà* del subministrament de carns (ACBEB, fons municipal, papers, top. 5847)

31 Els llibres d'establiments es titulaven *Llibre dels establiments, de les confraries e imposicions e altres coses de regiment i govern de la ciutat de Tortosa*. ACBEB, fons establiments, lligall 4-19.

Serà a partir de la primera meitat del s. XV (l·ligall 8 d'establiments), quan ja podem parlar de les primeres impositcions municipals, amb unes tabes i condicions específiques. Aquestes primeres impositcions incidiran sobre aquells aspectes de legislació que s'havien fixat en anys anteriors fins arribar l'any 1486, al l·ligall número 10, any en què ja trobem establiments sobre la quincalleria i encants, mel i cera, mercaderies i establiments específics que regulaven les impositcions. Aquests sectors econòmics passaran a ser subjectes d'impositció fiscal a partir de mitjans del segle XVI i l'any 1581 ja seran impositcions municipals consolidades i amb el nom referencial que ens trobem als s. XVIII i XIX, com són la impositció de sosa i solsora, el dret de sitis, el de la sal, el de quincalleria i seda, el de mel i cera, el de formants i farines, el de nòlits, l'alment i el pes de la palla. Hem pogut observar que de manera paral·lela a la fixació dels elements que constituiran els impostos municipals, durant l'últim quart d'aquest segle, també es perfilaran les ordenances de totes les corporacions d'oficis, les quals, a diferència de les impositcions, tindran una evolució continuada i de constant transformació durant el s. XVII.³²

Cal afegir, a més, que la configuració d'aquestes percepcions es produí en un context similar al del desenvolupament de la resta de fiscalitat jurisdiccional d'altres senyors, com la reial, amb el cas de la lleuda. La lleuda estava en vigència també des de l'edat mitjana, tot i que era el Rei el perceptor d'aquells ingressos. Tortosa, com a senyor, per la seva banda, convertí impostos com el periatge, el dret de cera i mel, o l'impost de quincalleria en un entramat que, no exempt de confusió mútua, fiscalitzava la pràctica totalitat del comerç que transitava per la regió.

La forta variabilitat que es produí en els arrendaments durant el període de crisi de l'antic règim fa que tot intent d'inventariar els drets percebuts per l'Ajuntament no pugui ser considerat com a complet més enllà de les cronologies que les mateixes fonts indiquen. A més a més, existien arrendaments que no es consideraven ni de propis ni arbitris, sinó que eren despeses més o menys regulars especialment de manteniment de les infraestructures municipals, on l'ajuntament aconseguia un preu avantatjós a canvi de ser un client assidu a

³² Durant el segle XVII apareixeran nous establiments, però únicament s'ampliarà el corpus fiscal amb l'impost del periatge, el primer establiment del qual és del 1717, de la mateixa manera que apareixerà el nou impost que gravava el pa -i que a la pràctica venia a ser el substitut de l'alment, encara que aquest de tant en tant, reapareixerà ben entrat el s. XVIII- i l'impost del lli, la llana i el cànem, que sospitem que ja es cobrava amb anterioritat d'altres formes, donat que existia una legislació intensa durant els s. XV i XVI al voltant de l'entrada de mercaderies o els impostos de productes acabats o semiacabats que entraven a la ciutat.

un determinat ofici. Un exemple força clar és el de manteniment del pont de barques, els costos de manteniment del qual eren enormes ja que requeria de serveis de fusteria i recanvi de fustes gairebé continus.

Els principals arrendaments d'arbitris de la ciutat de Tortosa

Per fer una aproximació a la enumeració dels diferents arrendaments de Tortosa, comptem amb tres fonts diferents: la primera és un llibre de clavari del 1701-1702, la qual ja s'ha emprat per fer una aproximació als passius d'un municipi.³³ La segona és una relació dels arrendaments fets per l'Ajuntament que, malgrat no ser tan exhaustiva com la primera, sí que dóna detalls de qui n'era l'arrendatari, el temps que durava l'arrendament i quin era el preu anual del mateix.³⁴ I, la tercera, disposem d'algunes notícies d'adjudicacions d'arrendaments entre els volums de la Comptadoria d'Hipoteques de Tortosa. Si bé és un fons molt mermat (hi falten molts volums), sí que ens permet localitzar i comparar algunes adjudicacions tortosines amb altres dels municipis de la comarca.³⁵

33 Malgrat ser una sèrie de volums força completa, els llibres de clavari no van més enllà del 1708, és a dir, s'interrompen en plena Guerra de Successió. Evidentment, aquests tipus de manuals no sobreviuen al canvi de model administratiu municipal que suposa la victòria borbònica de la guerra. ACBEB, fons municipal, papers, Clavari, top. 142 (1701-1702).

34 ACBEB, fons municipal, papers, top. 4937. *Relación de los arrendamientos ecobos por el Ilustre Ayuntamiento de la ciudad de Tortosa, de sus propios y derechos des del primero de marzo de 1720 hasta el último de febrero de 1732, a quienes se han arrendado y por que precio en cada un año.*

35 ACBEB, fons Comptadoria d'Hipoteques de Tortosa, núm. 19, 22, 24, 27, 28, 30, 38 i 41.

Sondeig de preus d'adjudicació d'alguns arrendaments de propis i arbitraris municipals. Tortosa i Amposta (1785-1809). En lliures catalanes

	1785	1786	1787	1788	1789	1790	1793	1794	1795	1796	1804	1806	1807	1809	Mitjana	Desviació típica
Estanc de l'aiguardent	604						1.830			4.500						
Verema																
Provisió de carn bovina		20			50		50						50		42,50	11,25
Provisió de carn ovina					700								605		652,50	47,50
													740		983,50	243,50
Lli, llana i cànem					1.227											
Nou					700		1.100	1.372								
Pas del Pont							1.101	1.283	1.262				1.600		1.311,50	144,25
															4.942,00	133,00
Mel i Cera															2.326,50	76,50
															5.805,00	405,00
Quincalla															5.300,00	0,00
															3.191,00	0,00
Imperiatge															1.807,00	0,00
															13.451,00	3.251,00
Sosa							6.210	5.400							1.329,00	0,00
															13.451,00	3.251,00
Sabó															1.329,00	0,00
															13.451,00	3.251,00
Pesquera de l'Assut															1.329,00	0,00
															13.451,00	3.251,00
Molí de l'Assut								10.200							1.329,00	0,00
															13.451,00	3.251,00
Drets sobre Alfara															1.329,00	0,00
															13.451,00	3.251,00
Forn de pa					93	280	371	401	391		553	383	10		310,25	136,94
															28,13	16,91
Botiga					6	22	12	20	54		34	64	13		85,67	35,22
															14,60	4,88
Taverna					40	150	127	70	74		7				99,63	42,38
															132,57	104,98
Hostal						25	15	10	16						159,00	2,00
															23,75	8,63
Mesuratge						81	29	141	77	107	42	160	160			
Provisió d'aiguardent						110	79	500	54	61	157	161	35			
Provisió de vi																
Provisió de carn					22											

Font: ACBBB, fons Comptadoria d'Hipoteques de Tortosa. Tots els volums. Elaboració pròpia

Sobre el contingut d'aquest quadre, cal advertir d'entrada que es tracta d'una aproximació. Malgrat que aquí només figuren Tortosa i Amposta, s'han extret dades de diferents pobles de la comarca i que s'han emprat per fer l'anàlisi qualitatiu i descriptiu dels arrendaments, dels quals ja n'hem fet esment en apartats anteriors, però per fer-hi una aproximació quantitativa, Tortosa i Amposta eren els únics municipis dels que disposem de dades recollides a la Comptadoria d'Hipoteques que ofereixen diversos registres dels diferents arrendaments, compten amb homogeneïtat monetària (les dues ciutats sempre adjudiquen els arrendaments en lliures catalanes) i, a la vegada, constitueixen dos exemples de contrast entre els recursos que es podien arrebregar en matèria d'arrendaments en una ciutat gran, i en una vila de dimensions més reduïdes (Amposta a finals del s. XVIII encara no havia iniciat el creixement que experimentaria durant les dècades centrals del s. XIX amb els processos de colonització agrària).

Malgrat que no hi són presents tots els arrendaments de què disposaven tant Tortosa com Amposta, sí que ens permet posar en evidència dues conclusions: en primer lloc, la fortíssima variabilitat dels preus, com ho demostra la columna de la desviació típica. La falta de registres continuats i el fet que no disposem de preus del pa amb els que deflactar els preus inflacionaris dels arrendaments ens barra la possibilitat d'extreure conclusions molt més acurades i realistes, però l'evidència de les xifres no deixa lloc a dubte, independentment de si es tracta de béns propis o arbitris.

I, en segon lloc, hi ha el contrast entre els propis i els arbitris.³⁶ Malgrat que hi ha algun arrendament de propis de Tortosa que calia tenir en consideració, sobretot els molins fariners de l'assut (el de Xerta i el de Tivenys) i les pesqueries del mateix lloc o la provisió d'aiguardent, la resta eren uns productes força pobres. Els arbitris eren, sens dubte, el gran negoci del territori i la principal font d'ingressos de l'Ajuntament. Les contravencions de les privatives i la crisi dels mercats municipals protegits feren que els municipis com Tortosa s'aboquessin en els arbitris com a mitjà de supervivència, fet que ofegà el comerç, com alguns testimonis exposaren, i s'entrà en una espiral de caiguda

36 Per realitzar una evolució dels balanços municipals de Granollers, els autors van emprar l'evolució dels preus del blat de la ciutat de Barcelona com a indicador referent per deduir l'efecte inflacionari sobre els preus. DANTÍ, Jaume; BARBANY, Carme: "La Hisenda municipal a Catalunya al darrer terç del segle XVIII: la ciutat de Granollers del 1774 a 1793" a *Pedralbes. Revista d'Història moderna*, núm 8. 1988. pàg. 69.

de la recaptació i augment de taxes que acabà per ofegar el comerç de llarg recorregut que alimentava la regió.

Classificació dels arbitris de Tortosa.

Per abordar els arbitris, d'entrada, cal classificar-los entre majors i menors, ja que els volums de negoci que implicaven tenien una relació directament proporcional al preu de remat dels mateixos i, per tant, això es veia reflectit sobre l'estatus social d'aquells qui aspiraven a ser-ne els arrendataris.

En primer lloc, cal destacar els arbitris menors. Aquests tenen uns terminis d'adjudicació que no solen superar l'any, i el seu preu rarament superava les 2.000 lliures anuals.

Entre aquests arbitris, destaquem el *pes de la palla*. Creiem que aquest dret podia ser un d'aquells arbitris objecte de confusió entre jurisdiccions, ja que entre els drets que arrendava el Reial Patrimoni, es va localitzar alguna adjudicació del Pes del Rei a Tortosa i Amposta.³⁷ Creiem, doncs, que aquest arrendament estava ja totalment monetaritzat i que havia perdut tot el sentit original derivat de les actuacions del *mostaçaf*, i que s'inclouia en la llista de pagaments que havien de satisfer el personal que transportava les mercaderies.³⁸

També podem incloure com a arbitris menors el dret de *trànsit de fusta* que, com el seu nom indica, fiscalitzava les partides de fusta que, o bé es serraven als ports de Tortosa, o bé descendien pel riu transportats pels raiers. La fusta, a partir de la segona meitat del s. XVIII, deixà de ser un impost autònom i passà a ser cobrat en el marc de l'impost de la mercaderia. Aquest procés de concentració impositiva també l'hem registrat en l'impost de *pega i quitrà*, sota el concepte impositiu general de quincalleria; igualment els que gravaven productes tèxtils, com el de *lli, llana i cànem*, o el del *sabó moll*, amb el de *sosa i solsora*. Disposem d'altres impostos que no superaren la Guerra de Successió, com ara el de *barquetes*, *alment* o la *malleta*, dels quals no en

37 ACA, Reial Patrimoni, Batllia Moderna, Manual del Reial Patrimoni, vol. 265 (1769). A Barcelona es va adjudicar el Pes del Rei de Tortosa i Amposta per 8.000 lliures a Josep Nadal, sombreroer de la ciutat comtal. No s'ha localitzat cap arrendament més d'aquest concepte als manuals del Reial Patrimoni durant la segona meitat del s. XVIII.

38 S'ha pogut localitzar un cas d'aplicació pràctica d'aquest impost entre les butlletes de comptes de les partides d'exportació d'oli realitzades per Fidel Moragas i Cia. des dels ports de Tortosa a Marsella durant els anys 1821 i 1822. Arxiu Històric de Tarragona, en endavant AHT, fons Moragues, top. 2573.

sabem pràcticament res més enllà del nom, o d'altres que subsistiran com el de la *sal*, o l'impost sobre el vi o la *verema*.³⁹

Sobre els arbitris majors, disposem d'un doble punt de vista: les actes d'adjudicació, i la comptabilitat interna dels arrendataris. Segons la taba o albarà de condicions que els adjudicatariis s'obligaven a complir, estaven obligats a portar una comptabilitat precisa de totes les operacions realitzades a partir del dret de cobrament adquirit. Creiem que darrera d'aquesta política hi havia la intencionalitat del municipi d'actualitzar els preus i poder oferir un valor d'inici als successius arrendaments en funció de l'últim balanç registrat. Des del punt de vista de l'arrendatari, només portant una estricta comptabilitat dels seus arrendaments, podia, en cas de necessitar-ho, reclamar suport a l'Ajuntament i a les autoritats municipals per reclamar impagaments o conflictes d'interessos amb els ciutadans, comerciants, etc.

L'anàlisi òptim passaria per disposar de les sèries contínues dels llibres de comptes, fet que ens capacitaria per analitzar, no només l'evolució dels rendiments, sinó que tindriem un retrat dels fluxes comercials existents a la comarca i de les seves transformacions.⁴⁰ Tanmateix, disposem de tres fonts que ens aporten una visió aproximada del que tot plegat podia representar: En primer lloc, disposem d'una relació dels arrendaments fets per l'Ajuntament de Tortosa entre 1720 i 1732. Aquest llibre serà el representant de l'anàlisi per a la primera meitat del s. XVIII. En segon lloc, el llibre de comptes d'una companyia, que agrupà les comptabilitats de tots els seus productes en un sol llibre que, en el seu moment, va entregar a l'Ajuntament.⁴¹ I, en tercer lloc, també disposem de diferent documentació relativa al funcionament de

39 Un exemple de l'arcaïtat d'aquest impost ens el dona la *peyta* de Xerta, consistent en un llistat dels veïns i propietaris del municipi on s'indicava les quantitats de sal o de vi que havien de presentar a la taverna municipal en funció del valor de les seves propietats. AMX, top. 57 núm. 370 i 38. D'altres com l'alment, hem hagut de buscar els establiments del 1630 per saber que es tractava d'un arrendament del dret de control i mesuratge del pes del pa a les fleques tortosines. ACBEB, fons establiments, núm. 17 (1623-1641).

40 Sobre la fiscalitat municipal tortosina de la cronologia que ens afecta hi han hagut pocs autors que s'hi han intentat aproximar. Entre ells, en Joan Ramon Vinaixa, qui ha inventariat per al període de la Primera Guerra Carlina un total de 9 tipus d'arrendaments de drets municipals, on a més dels que nosaltres presentem, afegeix el dret del vi i de la verema, el dret del lli, la llana i el cànem, el pes de la farina, el del molí de farina de Tivenys, els de la pesquera de l'assut, els de la Baronia de Carles i Alfara i els d'obres de reparació del pont de barques. Així mateix, sabem que a la relació en fan falta, com ara els drets sobre la fusta o els herbatges. La font que utilitza l'autor és el registre de la comptadoria d'hipoteques. VINAIXA, Joan Ramon: *Tortosa en la guerra dels Set Anys* (2006). Valls. Cossetània Edicions. pàg. 105.

41 ACBEB, fons municipal, papers. *Rebudes imposicions*, 56. Caixa 11686. *Tabla de asientos 1759-1763*.

l'arrendament de la sosa i solsora, un dels arbitris més productius de la ciutat, i que, a la vegada, constitueix una primera aproximació a un dels negocis punters de la segona meitat del s. XVIII a la comarca: el comerç de la barrella i les cendres de sosa. Vegem als següents punts l'anàlisi d'aquestes fonts.

PROPIS I ARBITRIS DE TORTOSA. UNA APROXIMACIÓ QUANTITATIVA ALS MODES D'EXECUCIÓ DELS ARRENDAMENTS

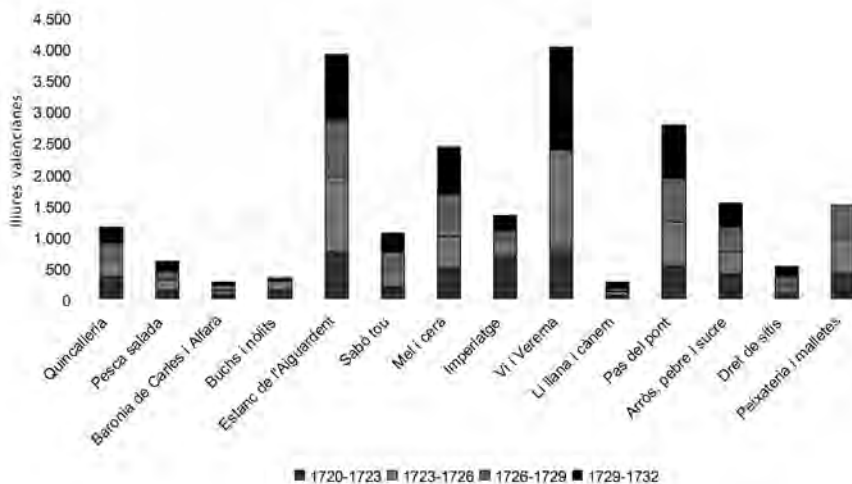
Tot seguit presentem en forma de gràfiques la valoració quantitativa del llibre de les adjudicacions de l'Ajuntament recollit pel secretari de l'Ajuntament Joan Baptista Foguet entre el 1720 i el 1732. Totes les dades que es presentaran són preus d'adjudicació dels arrendaments, és a dir, el que ingressà l'Ajuntament, i no pas els rendiments reals dels mateixos, que serien la plusvàlua que percebria l'arrendatari, i que haurien de figurar als llibres de comptes que no s'han conservat per a aquest període.

Propis i arbitris de la ciutat de Tortosa. 1720-1732. Composició de les 29.948 lliures de plata valenciana recaptades per l'Ajuntament

NOTA: segons una informació localitzada a l'Arxiu Municipal de Xerta, top. 58 núm. 4, Tortosa, al qüestionari de Patiño del 1716 va informar que les pesqueries de l'Assut i els dos molins s'arrendaven conjuntament i que les primeres generaven un total de 1.000 lliures i els dos molins, 400 lliures.

Capital percebut per l'ajuntament de Tortosa segons període i arrendament. 1720-1732

NOTA: No figura l'arrendament de les pesqueries i molins de l'Assut, donat que segons la font, alguns anys s'arrendaven junts, d'altres per separat, i en cap cas seguien una periodització regular quant als terminis d'explotació que sí que seguien els altres arrendaments.

FONT: ACBEB, fons municipal papers, top. 4937. *Relación de los arrendamientos echos por el Ilustre Ayuntamiento de la ciudad de Tortosa, de sus propios y derechos des del primero de marzo de 1720 hasta el último de febrero de 1732, a quienes se han arrendado y por que precio en cada un año.*

D'aquestes dues gràfiques es pot observar com, durant la primera meitat del s. XVIII, els arbitris no tenen la importància que adquiriran al llarg de la segona meitat de la mateixa centúria. A Tortosa, si bé els volums de capital percebut en matèria d'arrendaments era considerable, l'estructura dels mateixos estava molt fragmentada i, a la vegada, lligada a les funcions d'estanc i abastiment de productes, característiques pròpies de les poblacions petites. Destaquen, per sobre de tot, l'estanc de l'aiguardent i el del vi, mentre que el de quincalleria i el de l'imperiatge, encara estaven molt lluny del que arribarien a representar per a les finances municipals de la capital del Baix Ebre durant la segona meitat de la centúria. Cal denotar igualment, la importància de les pesqueries i els molins fariners de l'assut.

Aquests arrendaments representaven els únics exponents del que entenem per propis, i per si mateixos equivalien gairebé a un 28% de la recaptació de l'Ajuntament. Aquesta xifra ofereix alguna llum sobre el paper que van tenir les pesqueries i els molins de l'Assut durant el conflicte entre Tortosa i Xerta de cara a l'emancipació d'aquesta vila respecte del domini senyorial de la ciutat de Tortosa. Com veurem més endavant, la concòrdia entre parts que se'n derivarà, guardarà una especial atenció sobre qui percebrà els drets d'aquestes importants instal·lacions industrials i agropecuàries.

La societat d'arrendaments municipals de Diego Martínez (1759-1762)

La segona font a la que abans hem fet referència és la societat constituïda per Diego Martínez, l'arrendatari, amb 2/6 parts del capital de la companyia, i Josep Domingo Oliver, Vicent Oliver, Joaquim Bruscha i Antoni Jover, amb 1/6 part del capital cadascú. Aquesta companyia es féu amb els drets de percepció dels drets de mel i cera, el dret sobre la quincalleria, el dret de l'imperiatge, el dret de sitis, -o llocs-, el dret de *sosa i solsora* i el dret de pesca salada entre el 1759 i 1762. El capital social de l'empresa d'arrendament s'aproximava a les 7.000 lliures.

En quant al dret de *l'imperiatge o periatge*, aquest és dels drets que tenim més informació. A Tortosa, el dret d'imperiatge ha estat un punt de conflicte latent durant segles, com ho demostren els antecedents de la fiscalitat de *consolat, fra i imperiatge* conservats al fons municipal de la ciutat. Sota aquest genèric, el comú de Tortosa denominava totes aquelles imposicions que gravaven el trànsit comercial i les fires, a través del qual es finançava la defensa de la costa.⁴² El dret d'imperiatge fou segrestat per part del rei i el batlle, i retornat diverses vegades a mans dels còsols de la ciutat d'ençà els s. XV i XVI.

Fent un salt fins als anys 20 del segle XIX, sabem que la pugna per la jurisdicció sobre el dret d'imperiatge es va reactivar, aquest cop entre la Junta de Comerç i l'Ajuntament de Tortosa per definir a qui en corresponia el cobrament. Quan a Barcelona aquest impost havia estat extingit, la Junta de Comerç va proposar reimplantar-lo per cobrir despeses a tot Catalunya, però Tortosa va

42 Abans dels decrets de Nova Planta, i en base a una taba de condicions de l'arrendament de l'imperiatge de 1707, sabem que els diners recaptats per l'arrendatari, s'havien d'entregar a mans del clavari de la Taula de Canvi de la ciutat i dipositats en un fons específic amb el que s'efectuaven els pagaments dels guardes de les torres cada 4 mesos. ACBEB, fons municipal, papers, top. 804. *Arrendament de la impositió o impost del dret de periatge*.

reclamar que no podien imposar dos cops la mateixa taxa i, lògicament, el municipi no volia renunciar a la seva jurisdicció sobre aquell impost.

Aquesta divergència va generar un seguit de documentació i estudis de precedents que ens informen que aquest, a Tortosa, era un impost que es remuntava a l'any 1324 i que, per donació reial, el cobrava el municipi per tal de finançar la guàrdia costera contra els atacs marítics.⁴³ Aquest impost constituïa un recàrrec sobre el preu de tota aquella mercaderia que entrava o sortia del port de Tortosa i els Alfacs (encara que la documentació comptable de què disposem no diferencia de quin port procedeix cada partida).

Aquesta informació, procedent d'instàncies barcelonines, es pot complementar amb la taba de condicions de l'arrendament abans esmentada. Aquest impost era arrendat al major licitant per part del *consell de vint-i-quatrena* de la ciutat. Juntament amb l'arrendament, s'habilitava la potestat d'ocupar la casa del cap de pont de la ciutat i des d'allí es fiscalitzava les mercaderies que passaven pel territori, amb un sobrevalor de dos diners per lliura de valor de la mercaderia. Suposem que existien altres punts de cobrament repartits sobre el territori, ja que el territori jurisdiccional adjudicat a l'arrendament incloïa ports marítics.

Estaven exemptes de pagament les mercaderies introduïdes a la ciutat per a consum propi, així com col·lectius perfectament delimitats com ara l'eclésiàstic, o les persones amb contractes vigents de subministrament de productes de la ciutat. La fiscalització de la mercaderia es realitzava a partir de la concessió de llicències de càrrega, descàrrega i amarratge i l'incompliment de les prescripcions implicava multes d'entre 10 i 25 lliures catalanes o d'ardites.

A més, de la mateixa manera que succeïa amb altres arrendaments municipals, l'arrendatari de l'imperiatge havia de satisfer algunes *averies* a partir de la recaptació de l'impost al llarg de l'any. Algunes d'elles servien per finançar festivitats municipals, com la de Sant Cristòfol, al juliol, la festa de l'Àngel Custodi, patró de la ciutat, al febrer, la festa de Nostra Senyora de Gràcia, al setembre i, al mateix més, la festa de Sant Miquel.

Per últim, el municipi obligava a portar la comptabilitat al dia, portar un registre de totes les imposicions mitjançant un llibre major, i entregar-lo a les autoritats municipals un cop s'acabava el període trianual previst a l'arrendament. El Consell de la ciutat, conscient de la dificultat que generava portar un control estricte sobre tots els desplaçaments de mercaderia, així

43 BC, fons Junta de Comerç. Lligall XX, caixa 29, núm. 10.

com els elevats índex de frau, posava al servei de l'arrendatari el síndic de la ciutat dedicat a pressionar els deutors i fer que les multes es fessin efectives. Els diners de les multes es repartien en tres terços: un terç, per a la senyoria, un altre terç per a l'arrendatari i un tercer terç per a l'acusador o bé per al fons de l'Hospital de la Santa Creu.

Amb el temps, i amb la desaparició de la pirateria marítima, la raó de ser d'aquesta imposició va deixar d'existir, però l'impost es va seguir cobrant fins ben entrat el s. XIX. Gràcies al registre conservat de cobrament de l'imperiatge, en podem fer una idea de quina mena de productes passaven per aquell port, ja que la documentació duanera pròpiament dita ha desaparegut. Algunes de les mercaderies més destacades eren les següents:

- Productes agraris i alimentaris: blat, farina, llegums, peix salat, sucre, xocolata, espècies, oli i garrofes.
- Matèries primeres: barrella, llana, pells, sosa, fusta i ferro.
- Productes elaborats: sabó, cendra de sosa, midó, seda, brea, quitrà, paper d'estrassa, espart, pedres de molí.
- Tèxtil: indianes, mocadors, teles, vetes, fils, paraments de la llar.

Des de l'òptica del contribuent, aquest impost era summament car. Al fons de la Reial Audiència de l'Arxiu Corona d'Aragó, s'han conservat alguns plets civils relacionats amb casos d'impagament d'aquest dret. Aquests conflictes sempre es vehiculaven com a processos d'apel·lació contra sentències favorables als arrendataris per part del tribunal de primera instància de Tortosa.⁴⁴ Eren comerciants i patrons que, amb una activitat contínua a la regió de l'últim tram de l'Ebre, es veien diàriament afectats per aquest impost. Tots ells apel·laven a diferents franquícies concedides per part de monarques borbons o àustries amb les que podien al·legar el fet de no haver de satisfer aquella gabella, però

44 Ens referim al plet de Salvador Brunet, Christóval Marmany, Josep Llorens, Antonio Tort, Pedro Mas, Pau Torrent, Joan Amat, Andreu Vidal i Francisco Laporta, mariners i patrons de vaixell de Vilanova de Cubelles que, l'any 1767, obriren un procés contra l'Ajuntament de Tortosa, apel·lant al capítol 71 de les corts de Barcelona de Felip V del 1702, segons el qual el rei havia eximit de l'impost d'imperiatge per a totes aquelles mercaderies que tenien com a fi l'abastiment de la ciutat de Barcelona. ACA, Reial Audiència, plets civils, 32168. Però el plet amb més transcendència fou el que portà el comte d'Aranda contra l'Ajuntament de Tortosa, quan aquest s'interposà en una causa que obrí Mateu Ripoll, arrendatari dels drets jurisdiccionals d'aquell senyor als pobles d'Epila, Urrea, Rueda, Salillas, Lampiaque, Luzena i Tramos, tots ells a Aragó, entre 1757 i 1759. El comte d'Aranda va desplegar tots els seus esforços per aconseguir que el producte de les seves terres fos declarat exempt de pagament d'aquell impost, tant per a ell, com per als seus arrendataris. ACA, Reial Audiència, pleits civils, 371. pàg. 569-578.

rarament se'n sortien. La defensa de la costa era un factor clau amb el que la monarquia no estava disposada a jugar.

Sense entrar en un estudi en profunditat, a la segona meitat del s. XVIII es pot apreciar un ventall relativament reduït de productes, amb un pes important de les matèries primeres, sobretot la sosa i l'alum i els productes alimentaris. Per la disponibilitat coneguda d'aquests productes sobre el territori, sabem que moltes matèries primeres s'exportaven, i entre els productes elaborats d'exportació únicament destacava l'oli, el sabó, i en menor mesura, el paper. La resta era d'importació. Sense tenir dades que ho recolzen, podríem intuir una balança comercial, quant a productes de valor afegit, força negativa, fet que encara s'agreujava degut a una càrrega fiscal asfixiant.

Cal esmentar, malgrat no estar entre els arrendaments de la companyia de Martínez, un impost que creiem que no va sobreviure a la Guerra de Successió, però que també tenia la seva afectació sobre les activitats comercials i logístiques. Era l'impost sobre bucs i nòlits, del qual únicament n'hem pogut delimitar una part de les condicions de l'arrendament de l'any 1701.⁴⁵ De duració trianual, com la resta d'impostos subhastats pel comú tortosí, l'impost de bucs i nòlits gravava amb 6 diners per lliura de valor del nòlit. Afectava tant a la ciutat, el seu terme, com el territori lleudari, fet que ens fa pensar que s'acabés integrant en altres impostos com el de l'imperiatge, la lleuda, els drets de quincalla, o fins i tot desaparegués. Les averies anuals que havia de satisfer l'arrendatari, a més del preu de l'arrendament, eren les 6 lliures de plata, pagades el dia de Sant Joan, per a l'Hospital de la Santa Creu; el dia de Sant Miquel, un càntir d'oli al veguer per a les llànties de la casa consistorial; dos capons i 24 sous de plata per als procuradors el dijous llarder i 10 lliures de plata el dia de Sant Tomàs per ajudar al finançament dels tafetans de la casa consistorial.

Aquest impost, que s'afegia al de la lleuda, i de característiques semblants a l'imperiatge, s'aplicava al port sobre uns productes que ja havien estat gravats fiscalment amb anterioritat, concretament sobre la transacció comercial.⁴⁶

45 ACBEB, fons municipal, papers, top. 804.

46 El cobrament de la lleuda i de l'imperiatge es realitzava al mateix temps i pel mateix funcionari de duana. Almenys això és el que es desprèn de la controvèrsia registrada per un document en el que el comte d'Aranda inicià un plet per la fiscalització excessiva de les partides de blat que eren transportades per l'Ebre en direcció Barcelona. ACBEB, fons municipal. Papers. Imposició sobre el blat. Top. 1785.

Els impostos sobre les transaccions comercials es distingeixen segons la naturalesa del producte. Així, el dret sobre la cera i la mel fiscalitza les transaccions comercials d'oli i, sobretot, de bestiar, tant si es tracta de compres i vendes com d'intercanvis sense percepció monetària o *barates*. Per percebre aquests drets, la societat arrendatària disposava d'agents a sou repartits entre les viles pròximes a Tortosa on es feia mercat, com Godall, la Galera, Mas de Barberans, el Perelló o Benifallet, a més d'una important presència a la fira de la ciutat que es celebrava al mes d'abril i al novembre.

Pel que fa al *dret de quincalleria*, era un altre impost sobre la transacció comercial, que segons el que hem pogut comprovar, fiscalitzava primeres matèries i productes agraris. Resulta curiós com alguns productes podien ser taxats, tant al dret de cera i mel, com al de quincalleria. Creiem que això es deu a una certa relaxació a l'hora d'aplicar-ne la classificació i al fet de suposar una important evasió fiscal que feia que, si un producte no pagava per un concepte, podria pagar per un altre, tot evitant excessius esforços de persecució de la morositat (de fet, a la llibreta de seguiment de l'impost hi podem trobar força notes amb el segell "deute perdut"). Així mateix, del dret de quincalla hi ha una especial menció a la fiscalització de la collita de seda, que disposava d'un epígraf especial a la comptabilitat. Sobre aquest producte hi havia un control més exhaustiu i detalla amb gran precisió els productors, la seva localitat i els volums declarats tant de seda com de dúcar.

Creiem que fou el mateix ofec fiscal el que féu que alguns dels impostos acabessin per extingir-se, tret d'algun moment en què es podien retreure en casos de necessitat de l'Ajuntament. Un exemple calar era el dret del *nou impost*. Aquest arbitri d'aplicació al terme de Tortosa era, entre els impostos estudiats, el que més podia afectar a l'estabilitat de les famílies, ja que incidia sobre les farines dels diferents cereals. El nom deriva de la seva implantació durant la segona dècada del s. XVII i va perdurar de manera intermitent fins ben entrat el s. XVIII, quan ja es produí una forta concentració dels arbitris municipals. El nou impost era una imposició sobre la mòlta i transaccions monetàries de farines. Tot i que diferenciava entre grans majors i menors amb un sou i 6 diners la quartera per als majors i 9 diners la quartera de farina de grans menors, aquest era un impost que repercutia diverses vegades sobre el consumidor final, ja que l'havien de pagar el venedor de grans, el moliner i el forner, així com també els importadors de farina. Malgrat no aparèixer entre els grans arrendaments del s. XVIII, la seva afectació sobre la població és un

argument més que suficient com per considerar-lo un dels arbitris majors de la ciutat.⁴⁷

De la mateixa manera, *els drets sobre la pesca* i el de *sosa i solsora*, el que feien era fiscalitzar el comerç a l'engròs de la pesca salada -bacallà i sardina, bàsicament-, per un costat, i el de sosa, barrella i sabó, és a dir, els principals productes que s'empraven a la indústria sabonera, per altre. Finalment, el dret de llocs o *sitis* era un recàrrec per als traspassos de propietats immobiliàries, ja fossin rústiques o urbanes. Tanmateix, per a aquest darrer grup d'impostos, la morositat fou molt elevada i, com veurem, serà el grup d'impostos que resulten més deficitaris per a la companyia arrendatària.

Balanços de la companyia arrendatària de drets municipals de Tortosa (1759-1762) ***En lliures catalanes***

Arrendament	Preu anual	1759-1760			1760-1761			1761-1762			TOTAL net
		Beneficis		% de despesa sobre la col·lecta	Beneficis		% de despesa sobre la col·lecta	Beneficis		% de despesa sobre la col·lecta	
		Brut	Net		Brut	Net		Brut	Net		
<i>Cera i mel</i>	1.513	2.498	670	73,18	2.444	569	76,72	2.557	684	73,25	1.923
<i>Imperiatge</i>	1.201	2.587	536	79,28	2.038	-37	101,82	3.569	1.493	58,17	1.992
<i>Quincalleria</i>	670	1.187	255	78,52	1.357	425	68,68	1.296	364	71,91	1.044
<i>Sosa i solsora</i>	2.041	1.304	-645	149,46	666	-1.515	327,48	2.063	-119	105,77	-2.279
<i>Sitis</i>	590	566	-145	125,62	865	163	81,16	898	197	78,06	215
<i>Pesca salada</i>	310	362	-5	101,38	321	-60	118,69	472	89	81,14	24
TOTAL	6.325	8.504	666		7.691	-455		10.855	2.708		2.919

NOTA: La diferència entre els beneficis nets i bruts és que als nets ja s'han descomptat les despeses de recaptació i el preu de l'arrendament anual.

Font: ACBEB, fons municipal, papers. Rebudes imposicions, 56. Caixa 11686. *Tabla de asientos 1759-1763*. Elaboració pròpia.

⁴⁷ La intermitència d'aquest impost la considerem degut que hem documentat un trasllat de la taba d'aquest impost referent al llibre d'albarans dels arrendaments de la ciutat de Tortosa del s. XVII en una petició de l'Ajuntament de Xerta per saber les condicions sobre les que s'exigia aquest impost durant el 1752. AMX, top. 35, núm 6 (1752).

El que es pretén posar de manifest amb aquesta taula és que els arrendaments podien ser adjudicats de manera individual, o per contra, agrupats i adjudicats conjuntament a col·lectius constituïts en companyia de comerç. Eren més competitius a nivell d'ofertes en les licitacions de drets, i a la vegada, es limitava el risc gràcies que disposaven d'altres arbitris amb els que compensar una campanya dolenta en algun d'ells.

Igualment és destacable que, de la mateixa manera que succeïa amb els arrendaments del Reial Patrimoni, o amb els de les jurisdiccions senyoriales, els beneficis dels arrendaments eren altament inestables, però amb la peculiaritat que, en aquest cas, les càrregues excessives sobre el passiu de les seves comptabilitats venien determinades sobre més càrregues municipals, com ara els mesuratges, els drets de col·lecta i les pròpies inspeccions municipals. Creiem que sobre aquestes despeses el municipi era capaç d'equilibrar la important diferència existent entre el preu dels arrendaments i el benefici brut generat pels mateixos, doncs l'Ajuntament no es podia beneficiar d'una escalada de preus derivada de la competència durant les subhastes públiques, com feia el Reial Patrimoni.

De mitjana, el percentatge de despesa sobre el volum total de la col·lecta dels drets, els anys que hi havia superàvit, es situava al 74,5%, és a dir, el marge lucratiu de la companyia fou francament estret, concretament 2.919 lliures en total. Atenent que les participacions sobre el capital de la companyia eren de fraccions de sisenes parts, un soci, per la inversió realitzada, s'emportava escassament 486 lliures.

Els negocis al voltant de la barrella i la sosa

La barrella és una herba salitrosa que creix de manera natural a àmplies zones del litoral mediterrani. La seva composició química alcalina la convertia en un producte imprescindible per a la producció de sabons, vidres i substàncies blanquejants, a partir del tractament de les seves cendres compostes bàsicament de carbonat sòdic.

La producció d'aquestes cendres fou objecte d'exportació a gran escala durant tota l'edat moderna i, en conseqüència, es produí el creixement espectacular d'exportacions de cendres de barrella cap a França, la qual cosa constituí la configuració d'un nou comerç que a la hisenda espanyola li suposava grans avantatges des de l'òptica mercantilista del comerç internacional, doncs no requeria de grans inversions i era un contribuent nèt a favor de la balança comercial, primer cap a Gènova i, ja al s. XVIII, cap a França i Anglaterra per la seva aplicació en la indústria tèxtil.⁴⁸

Fins llavors, a Tortosa, la recol·lecció d'aquesta herba estava emparada dintre del conjunt de llibertats que els ciutadans d'aquesta localitat tenien sobre les llenyes i les pastures dels comuns d'aquella, i cap vila havia reclamat per a si la privativa, malgrat tenir notícies d'ordenances que regulaven la recol·lecció des

48 VELASCO HERNÁNDEZ, Francisco: "La sosa-barrilla: una seña de identidad del campo de Cartagena en los siglos XVI al XIX" a *Revista Murciana de Antropología*, 10. 2004. pàg. 147-148. Segons aquest autor, foren els comerciants jueus els qui probablement iniciaren l'explotació d'aquests productes, i un cop expulsats, foren els comerciants genovesos els qui acabaren per pràcticament monopolitzar-ne l'exportació complementant així la sortida de les llanes castellanomanxegues. Donat el pes i la vinculació tradicional de Gènova amb Tortosa, no seria descabellat atribuir un origen semblant a l'exportació d'aquest producte. Així mateix, fins al s. XVIII, tant la cendra de sosa (carbonat sòdic) com la potassa (carbonat de potassi), ambdós substàncies conegudes sota el genèric d'Alkalis, s'havien obtingut de les cendres de fusta, però la desforestació d'Europa occidental obligà a realitzar les importacions des d'Amèrica del nord, el nord d'Europa i Rússia, i, per contra, el carbonat sòdic trobà alternatives de subministrament en les algues marítimes d'Escòcia, del mineral conegut com natró, extret dels llacs secs d'Egipte, o de les cendres de la barrella, disponibles en abundància a les costes del mediterrani i les Illes Canàries, amb l'avantatge addicional que el procés d'obtenció de la sosa era el mateix que amb la llenya tradicional i era, a més, una font renovable del producte. KIEFER, David M.: "It was all about alkali. The world's industrial chemical enterprise developed from the Leblanc process" a *Today's Chemist at work*. Gener del 2001, Vol. 11. Núm. 1. pàg. 45-46. No obstant, l'expansió i manteniment sostingut de les exportacions d'aquesta matèria primera van començar a decaure arran d'una innovació tecnològica, coneguda com el mètode Le Blanc, que permetia l'obtenció dels alkalis de manera artificial a partir de la sal marina. Les vicissituds que envoltaren aquest metge d'Orleans i el rei Lluís XVI de França es poden resseguir a AFTALION, Fred: *A history of the International Chemical Industry. From the "Early days" to 2000* (2001) Philadelphia. Chemical Heritage Foundation, cop. p. 11-13.

del s. XIV i d'altres que prohibien la collita de soses d'altres, en cronologies tant primerenques com finals del s. XV.⁴⁹

La situació va començar a canviar al llarg del s. XVIII, quan la planta de la barrella esdevingué un dels productes del territori amb més sortida comercial, la qual cosa convertí aquest producte en objecte de fiscalització, i amb ella, amb la legislació per regular l'ús privatiu.⁵⁰ Donat que aquesta planta estava situada a la zones salitroses de la plana deltaica, alguns municipis començaren a discutir l'elasticitat del vell concepte del *terme de Tortosa* i delimitar les zones comunals dels respectius municipis en detriment del lliure accés que fins llavors es reconeixia als prats comuns.

Aquesta situació canviant es pot percebre per l'aparició de plets on diversos municipis s'enfronten pel dret a vendre la collita de sosa dels prats comuns, com ara el cas que enfrontà Tortosa i Amposta.⁵¹ Hi va haver Reials Provisions procedents de Madrid que autoritzaven Amposta a vendre la seva collita, però la resolució fou presentada a la Reial Audiència, instància que reconegué el dret de prelació de Tortosa sobre aquella primera matèria.

Igualment s'han localitzat plets entre particulars on la disputa raïa en el dret de recol·lectar la barrella en parcel·les que havien estat entregades a particulars

49 Al fons dels establiments de Tortosa, la primera notícia que hem pogut localitzar relacionada amb la sosa data del 1343 i es reiteren durant els segles XIV i XV. Però la primera notícia en la que es prohibeix explícitament la recol·lecció de soses d'altri està compresa al volum, la cronologia del qual es limita entre 1476 i 1503, amb l'ordenança: *De no segar sosa ni fer lenya en ço d'altri*. ACBEB, fons establiments, lligall XII, 57r.

50 Per poder valorar la importància d'aquest comerç, comptem amb l'informe Vallejo de l'any 1767. Treballat per Pérez i Gallimón, aquest informe tracta sobre les mercaderies importades i exportades des de i cap a França per part de capitans francesos, on la sosa ocupava un espai privilegiat en el balanç comercial del Principat amb el país transpirinenc. Segons aquest informe, els patrons de vaixell francesos, del port de Tortosa, únicament embarcaven cap a França alum i sosa, matèries que, altrament, no s'exportaven des de cap altre port del Principat i suposaven en volum 4.444 quintars de la primera mercaderia i 8.690 quintars de la segona, volum que suposava un total de 211.143 reals i al voltant d'un 25% del valor total de les exportacions de Catalunya vers França. Aquest percentatge del valor exportat, únicament era superat per Barcelona amb un 53,18% del valor total (435.684 reals), i estava a molta distància del tercer port, Vilanova, amb un 9,8% del valor (80.335 reals). Lògicament, aquestes dades únicament es referien al mercat francès i gestionat per patrons d'aquella nacionalitat. L'informe Vallejo es troba a l'Archivo General de Simancas (en endavant AGS). Dirección General de Rentas, 2a remesa, leg. 486: *Relación de los capitanes franceses que llegaron a los puertos de este Principado en el año 1766 con expresión de los géneros que desembarcaron y de los que cargaron en los mismos puertos para extraer*. Aquesta font fou treballada en profunditat per PÉREZ HERVÁS, Jesús; GUILLAMÓN ALVAREZ, Francisco Jabier: "El comercio catalano-francés en la segunda mitad del siglo XVIII: el informe Vallejo, 1767" a Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (1984). Barcelona. Diputació de Barcelona. pàg. 731-738.

51 ACBEB, fons municipal, papers, top. 2636. Plet entre Tortosa i Amposta del mes de setembre del 1756.

a canvi d'un cens. En el cas d'Amposta, aquest establiment s'efectuava a canvi de cinc lliures peyteres anuals. Alguns censalistes del comú d'Amposta denunciaren alguns col·lectors de barrella d'haver segat aquella herba a les parcel·les privades i que havien estat reduïdes a cultiu. Casos com el plet entre Domingo Agassa i Josep Oliver i altres (1755-1756) donen fe de com la progressiva privatització i ocupació dels comuns de la zona deltaica afectaren el negoci de la sosa, tant o més que l'incipient interès dels municipis per controlar i explotar fiscalment la sega d'aquella planta herbàcia.⁵²

Curiosament, les fases de regulació i control de la producció d'aquestes plantes, passà per estadis força similars als que Velasco Hernández va descriure per al cas de Cartagena, on aquest sector havia gaudit d'un major protagonisme des dels inicis de l'edat moderna. Així doncs, a Cartagena, les notícies que apunten a una intensificació del conreu, passen per un primer pas en el que el Consell de Cartagena va decidir fiscalitzar la seva recol·lecció davant de l'evidència que eren moltes les persones que anaven a collir aquell producte i, a continuació, la plasmació pràctica de l'impost a partir de l'arrendament del mateix (1584). I en un segon ordre, es regulà la recol·lecció i les males pràctiques derivades de les adulteracions de les cendres que afectaven la credibilitat del producte a escala regional davant els compradors internacionals. Així doncs, les cronologies de l'Ebre i Cartagena són similars.⁵³ A Tortosa, els intents de privatització i la pugna per la sega posava de manifest que aquella planta havia deixat de ser un element més del que tots els habitants podien fer ús, i que havia esdevingut un mitjà de vida per a algunes famílies, un espai de negoci per a la burgesia i un element més susceptible de ser fiscalitzat pels municipis de la regió.⁵⁴

Contenciosos com el que enfrontà a Tortosa i Amposta l'any 1756 permeten fer una doble lectura en quant a implicació política sobre la sosa es refereix. Per un costat està la situació de venda de tota la producció dels comuns, que segons aquell plet executaven tant Amposta com Tortosa. I per l'altre,

52ACA, Reial Audiència, plets civils, 20935.

53VELASCO HERNÁNDEZ, Francisco: "La sosa-barrilla: una seña de identidad del campo de Cartagena en los siglos XVI al XIX" a *Revista Murciana de Antropología*, 10. 2004. pàg. 148.

54 La implantació a gran escala del mètode Leblanc, a més de l'adulteració de les cendres i la pressió fiscal van ser els motius que van provocar la decadència d'aquest sector comercial als anys 20 i 30 del segle XIX. Així ho demostren dos informes generats a petició de la Junta de Comerç del Principat, l'un l'any 1825, que es centrava en les possibles solucions per evitar les pràctiques de frau en les cendres, sent una fórmula econòmicament viable, el tast de les cendres, i l'altre l'any 1832, que es fixava en l'excessiva pressió fiscal sobre aquest producte. BC, fons JC, lligall LV, caixa 76, núm 8, pàg. 50-58.

l'arrendament que fiscalitzava l'exportació, el que es coneixia com el dret de sosa i solsoira.

Malgrat que no hem pogut localitzar encara una taba on es relacionessin les condicions amb les que es subhastava aquell dret, tot sembla indicar que la percepció del dret no anava acompanyat del privilegi de tenir-ne la producció del territori adjudicada, encara que l'Ajuntament sí que podia restringir la territorialitat dels col·lectors segons el seu terme municipal, fet que queda palès a partir del plet citat entre Tortosa i Amposta. Creiem que aquest era, en gran part, un plet de tipus jurisdiccional amb una voluntat manifesta d'establir precedent.

Degut al fet ja esmentat de no disposar d'una taba de les condicions d'arrendament, cal deduir la pràctica a partir d'alguns testimonis que poden donar alguna referència al procediment de cobrament del dret de la sosa.

Un determinat comerciant licitava el dret a percebre els impostos amb què es gravaven les càrregues de sosa o barrella que es recol·lectava a les terres comunals del terme de Tortosa. Aquest dret, de la mateixa manera que la resta d'impostos municipals, era posat a subhasta pública, i era adjudicat al millor postor. Era habitual que els perceptors d'aquest dret estiguessin familiaritzats o participessin activament del circuit comercial de la barrella, i el fet de tenir el dret de cobrar-ne els impostos els oferia una posició estratègica i de control dels volums totals de mercaderia que es produïen per exportar.

Pel que fa al funcionament del circuit comercial de la sosa, tenim coneixem del funcionament intern gràcies als llibres de comptes conservats de l'arrendatari Lluís d'Abadia, el qual era l'arrendatari durant l'any 1758, i potser dos anys més, encara que no s'han conservat els comptes privats més enllà d'aquest any. De la documentació, coneixem 2 nivells de negoci: el paper com a exportador, és a dir, el procediment a través del qual la mercaderia era exportada a l'engròs cap a França, i en un segon terme, el mercat local, el qual gestionava a través del seu procurador i administrador local, l'advocat i notari Agustí Foguet de Tortosa.⁵⁵

Les exportacions d'aquest es feien juntament amb altres productors del llevant mediterrani, com Pedro Vidós, d'Alacant. D'Abadia organitzava el transport cap a Barcelona o cap a França (el patró Josep Ferré, conegut com *Santafé* li cobrava un duro per quintar de barrella exportat) i, a més, havia de

⁵⁵ ACBEB, fons municipal, top. 5860.

pagar el dret de quincalla en l'entrada i sortida de la mercaderia al terme de Tortosa.⁵⁶ Aquest, creiem que era el seu paper com a arrendatari, fiscalitzar les exportacions i, a la vegada, beneficiar-se de la seva posició com a punt de pas obligatori per a l'exportació de mercaderia. A efectes pràctics, això el convertia en un majorista preminent d'aquesta matèria primera a l'hora d'arribar a acords amb els recol·lectors de l'herba.⁵⁷

D'aquesta feina s'encarregava l'administrador. La tasca de l'administrador era la d'aconseguir l'adquisició de la mercaderia acordada amb el client francès. Agustí Foguet es dedicava a arribar a acords amb diferents particulars que li garantien un determinat volum de barrella, recol·lectada i degudament cremada per a un determinat dia.⁵⁸ Aquesta casuística també la podem ressenyar en part gràcies a l'inventari dels actius de Plácido de Riu que realitzà la seva dona l'any 1747, juntament amb la protocolització del seu testament. Entre els actius de tipus comercial que enumerà Josepa Pastor, la seva vídua, destacava un producte acumulat de 4.162 lliures de plata valenciana venuda a València d'ençà la mort del seu marit. A més, relacionà fins a 77 *sosers* o productors de sosa (no especifica si eren recol·lectors o també productors del producte acabat) amb qui Plácido de Riu tenia compte corrent obert.⁵⁹

I finalment, cal fer esment a la situació de l'arrendatari. Per la concentració de dates en les quals es realitzaven les entrades, hem pogut comprovar com el

⁵⁶ ACBEB, fons municipal, top. 5866.

⁵⁷ De la mateixa manera que aquesta documentació comercial ens parla de les actuacions d'Abadia, trobem altres personatges que exercien papers similars en els entramats comercials d'aquest negoci, com ara el Dr. Queralt, Antoni de Riu, mossèn Fidel Enrich, Josep Oliver o Josep Sech, els quals apareixen molts cops com a font de la mercaderia transportada entre els llibres de comptabilitat dels drets arrendats de la sosa i de l'imperiatge del 1750 a 1756. ACBEB, fons municipal, papers. Rebutdes imposicions, 55. Caixa 11686. *Llibre major de l'arrendament de sosa i solsora comensant en lo dia 1 de març de 1750*.

⁵⁸ ACBEB, fons municipal, top. 5836. Aquest model de contracte s'assimila molt al procediment de compra descrit per Adolfo Arbelo sobre el negoci de la barrilla de la família Casañas de Lanzarote i Fuerteventura. Segons aquest autor, els agents de Casañas, familiars seus, establien un contracte de pagament per avançat amb la pagesia productora de barrella, a la qual l'agent avançava a temps de 7 o 8 mesos vista un import equivalent a la meitat del preu que pagaria per una quantitat preestablerta de barrella. El pagament, que podia ser en metàl·lic, forment o productes manufacturats, es complementava amb l'altra meitat un cop es feia entrega de la barrella a l'agent de la companyia exportadora. D'aquesta manera, l'agent de Casañas al mercat londinenc podia negociar preus de compra sabent, a priori, els volums de mercaderia que disposaria i un preu fixat, deixant així de banda el moviment inflacionari propi d'un producte amb una gran demanda com aquest. ARBELO GARCÍA, Adolfo: "Burguesía tinerfeña y comercio de la barrilla: el ejemplo de la familia Casañas (1780-1814)" a Tobeto; *Anuario del Archivo Histórico Insular de Fuerteventura*, 3. 1990. pàg. 39-40.

⁵⁹ ACBEB, fons notarial. Fàbregues, caixa 1024, 13/11/1747.

pagament del dret de sosa i solsora es realitzava en dates concretes, en les que l'arrendatari i el comerciant o patró feien balanços de les partides d'aquelles mercaderies exportades durant la temporada. Entenem que la temporada d'exportació anava entre el mes de setembre i el mes de març, període que respon més a una lògica derivada de les condicions de navegabilitat del riu, que no pas als de la mercaderia, la qual en cap cas es pot considerar un producte perible. Tanmateix, la pràctica del cobrament agrupat també respon a un comportament pràctic per evitar duplicitat de pagaments, ja que, especialment en aquelles partides que canviaven de mans tot sovint, es podien produir problemes de confusió. Pagant-ho al final i presentant la documentació amb els volums transportats es podia demostrar el recorregut i el pas de la mercaderia i així repartir el pes de l'impost entre totes aquelles parts interessades en el nòlit.

Pel que fa a les dades recollides, durant la temporada 1750-1751, hem comptabilitzat un total de 39.311 quintars de sosa, la qual cosa significà per a l'arrendatari de l'impost un total de 1.007 lliures, 15 sous i 11 diners de plata valenciana, això és una mitjana d'1 lliura per cada 39 quintars de sosa exportats. Prenent com a referència les dades de *l'Informe Vallejo* del 1766, més amunt citat, les exportacions de sosa mitjançant vaixells de bandera francesa suposaven un total de 8.690. Admetent una producció hipotètica constant entre el 1750 i el 1766, podríem dir que com a mínim un 22% tindria com a destí França, percentatge probablement superior si tenim en compte les exportacions que, via cabotatge, arribaven als ports transpirinencs.

En qualsevol cas, i tenint en compte que es tracta d'un arbitri de la ciutat de Tortosa, i per tant, d'una activitat totalment passiva per part de l'arrendatari, no hi ha dubte que aquest es convertí durant la segona meitat del s. XVIII en un dels negocis més rentables del territori.

LA CRISI DEL MARC JURISDICCIONAL ENTÈS COM A TERME DE TORTOSA. EL CAS DE LA CONCÒRDIA ENTRE XERTA I TORTOSA

Finalment, sota aquest títol volem apuntar una mínima descripció del factor de la territorialitat fiscal. A més de la desaparició o la imposició d'impostos nous, un dels vectors de canvi va ser la progressiva pèrdua del que des de l'edat mitjana s'anava entenent com el *terme de Tortosa*. Deixant de banda la diòcesi i l'espai de la vegueria o corregimental que feien una clara referència a espais jurisdiccional propis del bisbe o al rei, la jurisdicció de Tortosa, entenent el

comú com a senyoriu, va començar a entrar en declivi durant el s. XVIII, de manera paral·lela a l'aparició de nous nuclis de poblament i la irrupció d'unes elits subregionals que veien en Tortosa un obstacle per a les seves activitats, així com un espai de poder gairebé vetat per a ells.

Per aquest motiu, molts dels nuclis de població, nous o d'altres d'existents des d'antic, iniciaren contenciosos de llarga durada en el temps a fi d'aconseguir una certa independència respecte la jurisdicció que imposava l'oligarquia tortosina respecte el que es considerava el seu territori natural, comprès en les delimitacions de la Carta de Població.

D'altres nuclis no arribaren a provocar conflictes, sinó que la seva territorialitat fou reconeguda i, d'alguna manera, les seves elits acceptaren l'arrendament de mans de Tortosa sempre i quan fossin ells els qui en controllessin sempre el cobrament: aquests exemples els podríem trobar a Aldover, Alfara o Benifalset, on aquesta condició no escrita, es pot evidenciar quan l'adjudicació dels drets d'aquests nuclis sempre recau en les seves pròpies oligarquies.

L'exemple paradigmàtic que aquí s'exposarà és el cas de la lluita de la vila de Xerta per la seva independència. Aquest poble, gràcies a la seva ubicació estratègica per a les comunicacions de la regió, i la presència d'infraestructures tant importants com l'assut del riu o els molins de blat més importants de la comarca, es convertí en un espai econòmicament força actiu, que veié aparèixer una petita burgesia relacionada amb els transports de mercaderies pel riu i que es consolidà durant el s. XVIII gràcies als increments dels fluxos comercials de productes agraris (cereals i oli, principalment) amb la Terra Alta i l'Aragó.

Aquesta vila, d'ençà la conquesta cristiana va ser subjecte de diferents canvis jurisdiccionals que alteraren el règim senyorial del seu terme. Des de 1149, Xerta estigué en mans de l'ordre del Temple, fins que a finals del s. XIII fou bescanviat per altres nuclis de població i castells amb el Reial Patrimoni. El rei Joan va entregar Xerta a Juan de Toledo, fins que els veïns de Xerta van pagar la seva redempció senyorial.⁶⁰

60 ACBEB, fons municipal, papers, top. 3162. *Concordia otorgada entre partes de la ciudad de Tortosa, y el lugar de Cberta con el decto de su MS. del año 1778*. Aquest document, a diferència dels següents que se citaran referents al conflicte entre Xerta i Tortosa, ja s'ubica cronològicament a la segona meitat del s. XVIII, fet que permet realitzar una visió panoràmica de com es desenvolupà el conflicte entre Tortosa i Xerta des dels seus inicis, amb el valor afegit de tractar-se de les exposicions detallades dels procuradors dels dos bàndols, fet que enriqueix amb detalls el relat de la concòrdia pròpiament dita, i explica els greuges de les dues parts en concepte d'incompliment d'acords.

Els tres segles que seguiren al seu alliberament del domini baronial i retorn al Reial Patrimoni foren especialment convulsos, donada la contínua intromissió de Tortosa com a senyor jurisdiccional. Xerta reclamava ser reconeguda com a vila i, per tant, poder tenir un batlle propi i poder elegir els seus propis consellers, fet al qual Tortosa es va oposar constantment, tant per la seva voluntat d'imposar el seu *mer i mixt imperi*, com per voler gestionar i aplicar la fiscalitat que cobrava per tot el seu territori. Aquesta tensió va assolir el punt àlgid durant els s. XV i XVI, quan es registraren episodis de violència i repressió. A principis del s. XVII els habitants de Xerta demanaren a Felip III que els reconegués com a vila, però Tortosa s'hi va oposar. Després de diversos plets, la Reial Audiència determinà que era lícita la independència del lloc de Xerta de la ciutat de Tortosa, passant així a ser Vila Reial, amb oficials i batlle propis (1625). Les condicions pràctiques, tanmateix, restaren plasmades en forma d'una concòrdia que signaren la universitat de Tortosa i la vila de Xerta i que fou aprovada pel rei l'any 1628, on delimitaren funcions judicials i fiscals.

Quant a la fiscalitat, que és el tema que aquí s'està abordant, Tortosa cedí les competències a Xerta durant els subsegüents 50 anys.⁶¹ Passat aquell període, Tortosa podria recuperar les competències en matèria de fiscalitat sobre Xerta, pagant anualment la quantitat de 150 lliures i subscriuint el compromís que no s'afegirien nous impostos als existents a alçades del 1625.⁶²

Val a dir que, en aquesta concòrdia, Tortosa va poder imposar una delimitació clara de la territorialitat de l'assut, els drets pesquers allí ubicats i els impostos cobrats sobre la mòlta de blat als molins erigits des d'antic sobre aquell mateix indret; en definitiva, Tortosa va retenir els impostos essencials de Xerta. En matèria de transport de mercaderies, Xerta va obtenir pas franc per al transport (reconeixement dels privilegis propis dels habitants de Tortosa), a excepció del dret d'imperiatge, impost que retenia la capital del Baix Ebre. Passats els primers 50 anys, els drets tornaren a mans de Tortosa, previ pagament de les 150 lliures que la concòrdia havia previst.

Tanmateix, els impostos de Xerta no foren considerats com uns drets més dins dels cobrats dins del terme de Tortosa. De fet, els drets, malgrat que

61 ACBEB, fons municipal, papers, top. 3161. Els acords numerats entre el punt XXV i el XXX són els que fan referència a la qüestió fiscal.

62 Els drets que va retenir Xerta eren els drets d'entrada del vi al seu terme, els drets sobre els arrendaments de béns immobles (conegut com el *dret de situs*), el dret que gravava els contractes d'animals i el dret de mel i cera. ACBEB, fons municipal, papers, top. 3167.

percebuts novament per Tortosa, serien cobrats per un col·lector propi, tal com indicava la resolució signada pel primer borbó l'any 1729 i, de fet, sovint eren arrendats als mateixos regidors de Xerta.

La implantació del nou règim polític derivat de la concòrdia va anar acompanyada d'un enduriment del cobrament per part de Tortosa, la qual cosa va derivar en conflictes i queixes portades a terme per comerciants de Xerta, encapçalats per Ravanals, els quals reclamaven al 1763 no haver de pagar el dret de cera i mel en concepte de l'oli exportat, ni l'imperiatge sobre el blat, ni el dret de sosa i solsora pel sabó fabricat i exportat a Barcelona.⁶³

L'escalada de retrets anà en augment durant les dècades dels anys 60 i 70 del s. XVIII, amb l'agreujant que tant Tortosa com Xerta es recriminaven mútuament estar en deute, ja fos per quanties d'impostos no abonades durant els períodes de conflicte, o ja fos per l'incompliment de Tortosa de pagar les 150 lliures en matèria de compensació del cobrament d'impostos, tal i com preveia la concòrdia del 1628. Això féu que novament el conflicte entre els dos nuclis de població arribés a mans de la Reial Audiència, la qual habilità oïdors que ajudaren a encarrilar novament les negociacions fins trobar un punt d'equilibri amb el que redactar una nova entesa. Això fou la concòrdia del 5/7/1776.⁶⁴

Aquest document, a diferència de l'homònim de 150 anys enrere, ja no incidia en qüestions de tipus jurisdiccional, ni tan sols es posava en dubte la territorialitat de Tortosa, ni la legitimitat de les institucions xertolines, però sí que ho feia en la capacitat d'aquesta per cobrar-se les gabelles. Amb aquesta nova concòrdia Xerta consolidà el seu dret a cobrar les 150 lliures, però cedí en gran part de les aspiracions de alliberació fiscal a les que pretenien arribar alguns dels comerciants que recolzaven les iniciatives judicials durant el conflicte obert. Tortosa restringí al màxim les exempcions de pagament dels xertolins, limitant-les a la importació de productes de consum propi i a la venda al detall (detallant les quantitats i els productes especialment el vi)

⁶³ ACBEB, fons municipal, papers, top. 3167.

⁶⁴ ACBEB, fons municipal, papers, top. 3162. *Concordia otorgada entre partes de la ciudad de Tortosa, y el lugar de Cherta con el dexto de su MS. del año 1778.*

als que l'exempció afectava), sempre i quan aquesta es realitzés a través de la taverna propietat del comú de Xerta.⁶⁵

El comerç a l'engròs i el transport de mercaderies quedaren totalment fiscalitzats per la capital del Baix Ebre, i aconseguiren eludir les acusacions fundades d'aquella vila d'haver incomplert la clàusula de la vella concòrdia que incapacitava Tortosa per imposar nous impostos no recollits fins aquell moment. A la concòrdia del 1776, no només apareixia el dret d'imperiatge, per al blat o el de mel i cera per a l'oli, sinó també apareix un impost a la mercaderia que s'emmagatzemava a Xerta (especialment oli) més enllà de 4 mesos.

No obstant això, els resultats que aconseguí Xerta amb les seves reivindicacions foren òptims, sent la evidència més important el fort augment del comerç i la prosperitat d'aquella vila, fet que acabà sent reconegut per la pròpia Tortosa qui, a través del seu síndic personer, a Madrid, demanà l'any 1768, abans de la segona concòrdia, que l'autoritessin a reformular els impostos i unificar-los a fi i efecte que gaudir dels beneficis derivats de la relaxació fiscal, de la mateixa manera que els havia experimentat Xerta.⁶⁶

Sin que para evidenciar esta verdad sea menester otra prueba que lo que esta pasando en el lugar de Cherta, suburbio de Tortosa y situado a menos de los leguas de dicha ciudad, el qual siendo en el pasado siglo una pequeña aldea, que contribuia com ahora también debe contribuir a todos los cargos e imposiciones de la misma ciudad, con la sola resistencia que ha hecho en este siglo al pago referido, y sosteniendo pleytos y disputas con la ciudad, se ha lebandado a una mas que regular población segun lo que antes era, tiene un florecido comercio, ha establecido fabricas y se situan en aquel pueblo comerciantes forasteros atraidos por la total franquicia que alli disfrutan por ahora quienes tendria por mas comoda su situacion en Tortosa al no retraerles lo exorbitante y crecido de sus imposiciones y gabelas.

65 La taverna és el model antic de subministraments per a poblacions petites. Ja s'ha esmentat com en el treball d'Assumpta Muset exposa que la Taverna de Capellades era l'òrgan sobre el qual s'exercia el monopoli d'oferta de productes destinats al subministrament dels nuclis de població. A Tortosa no hem pogut localitzar aquest tipus d'establiment públic, però a Xerta sí que s'hi va mantenir, i de fet, segons la concòrdia, era un dels elements que componien els drets del comú de Xera, expressats sota el paraigua general dels drets de Xerta, subhastats des de Tortosa fins el conflicte de les concòrdies. MUSET, Assumpta: "Consum i mercat a l'Anoia a l'època moderna: els arrendaments municipals de Capellades" a VICEDO, Enric (ed.): *Fires, mercats món rural* (2004). Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs. pàg. 280-283.

66 AHN, Consejos, 22610, núm. 3. *Informe del síndic personero Juan Perera sobre la decadencia de las artes, la agricultura y el comercio*. 21/2/1768.

CONCLUSIONS

Arran de l'exposat en aquestes línies, es poden sintetitzar les següents conclusions de caire general:

Cronologia. Es pot considerar el segle XV com el punt d'arrencada dels establiments municipals, tal i com perduraren fins al s. XVIII. Durant aquella centúria, el municipi començà a definir quins serien els productes i les activitats econòmiques susceptibles de ser gravades i fiscalitzades, a més de definir les tabes i les condicions d'arrendament, fet que s'aniria consolidant durant els segles XVI i XVII. Per contra, el qüestionament de les pràctiques d'arrendament que es produí durant l'últim terç del segle XVIII, especialment pel que fa als drets de subministrament de productes derivà de la disponibilitat de mercaderies i això convertí el frau en una pràctica comuna, que atacava la viabilitat econòmica dels monopolis de subministrament. Igualment, molts dels impostos sobre el trànsit de mercaderies com l'imperiatge, començaren a ser qüestionats pel seu efecte negatiu sobre el comerç, fet agreujat per l'actitud bel·ligerant de l'administració reial amb tota aquella fiscalitat reclamada per jurisdiccions diferents a la seva.

Classificació dels drets. A partir dels estudis d'altres municipis del Principat, s'ha cregut convenient deixar de banda la diferenciació clàssica entre propis i arbitris, emprada pels propis contemporanis, per utilitzar una classificació que distingeix entre arrendaments de subministrament de béns i serveis, arrendaments d'explotació de béns propis, i arrendament d'arbitris. Els primers estaven orientats a assegurar el subministrament de productes bàsics per a la ciutat, doncs venint de contextos d'escassetat, la dificultat de subministrament venia compensada per una posició monopolística en el mercat municipal. Els drets d'explotació eren la resposta a una situació de disponibilitat de capital reduïda que impedia a les economies privades construir determinades infraestructures necessàries per al consum urbà, sent l'exemple paradigmàtic, els molins. I finalment, l'arrendament dels arbitris eren la resposta municipal a la necessitat de convertir els seus privilegis jurisdiccionals en ingressos destinats a cobrir les seves actuacions sobre el territori.

L'evolució dels drets. Malgrat que les tres categories de drets tenien en comú el sistema de l'arrendament com a fórmula d'execució, s'ha pogut observar com aquestes tres categories impliquen diferents graus d'inversió per part de l'arrendatari, a més de caracteritzar-se per diferents intervals de durada dels arrendaments. En tots ells, inicialment, el nivell de detall de les tabes

era molt alt i s'ha pogut observar com, amb la implantació de l'ajuntament borbònic, es posà fi a algunes pràctiques de caràcter arcaïtzant, com ara les gabelles o els pagaments en espècie a les autoritats municipals, per entrar en un context completament monetaritzat i de simplificació de les condicions que propiciaren, especialment en els arbitris, confusions entre impostos fins al punt que el seu nom i la pràctica que representaren poc o res tenien a veure. Per exemple, hi havia conflictes de suplantació entre els drets de quincalla, imperiatge i mel i cera. En quant a l'evolució, també cal esmentar els importants canvis de tipus jurisdiccional, que podien anar des dels canvis de mans entre el Reial Patrimoni i la ciutat, fins a les lluites per la territorialitat jurisdiccional, com s'ha vist en el cas del conflicte entre Amposta i Tortosa pels drets sobre la barrella, o bé l'eterna controvèrsia entre Tortosa i Xerta i la seva concòrdia pel control dels drets jurisdiccionals d'aquella vila.

La intervenció del capital comercial. Com és propi dels arrendaments de les ciutats mitjanes i grans del Principat, alguns dels arrendaments de Tortosa, especialment els arbitris que gravaven el transport de mercaderies, suposaven uns volums de diner que resultaven excessius fins i tot per a l'oligarquia municipal. Per això era comú que s'organitzessin societats comanditàries amb les que s'agrupava suficient capital com per accedir als arrendaments de conjunts d'arbitris. Aquesta mena d'inversions eren negocis habituals de l'oligarquia regional, doncs era molt poca la competència a la que havien de fer front en els processos de subhasta. A més, el fet d'adjudicar-se diferents drets a una mateixa societat reduïa el risc d'haver d'afrontar pèrdues, ja que la variabilitat dels ingressos generats per la recaptació d'impostos era força elevada. L'accés a arrendaments fou, en conseqüència, una pràctica habitual entre la burgesia de la regió, que aprofitava la seva experiència i el seu coneixement de l'economia local per poder fer front als constants intents de frau. En el present treball s'ha abordat l'estat de comptes de la companyia d'arrendaments de Diego Martínez i Cía. que explotaren durant tres anys fins a sis drets. D'altres, s'especialitzaven en arrendaments concrets aprofitant la seva pròpia activitat comercial, com ara el cas de la sosa i la barrella, circumstància que els posicionava en una situació preminent entre els circuits de compra-venda d'aquests productes. En qualsevol cas, el ferri control del transport de mercaderies, lligat als canvis exògens a la ciutat pel que fa a les vies de comunicació, afavorí una dinàmica que es retroalimentava entre la decaiguda dels ingressos i l'estrangulament fiscal del comerç regional.

BIBLIOGRAFIA

- AFTALION, Fred: *A history of the International Chemical Industry. From the "Early days" to 2000* (2001) Philadelphia. Chemical Heritage Foundation, cop.
- AGRAMUNT, Agustí: "La indústria paperera d'Alfara de Carles. Dels conflictes jurisdiccionals per l'aigua a la intervenció del capital comercial. (s. XVIII i XIX). a *Pagesia, indústria i món rural. VIII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local* (2013). En premsa.
- ARBELO GARCÍA, Adolfo: "Burguesía tinerfeña y comercio de la barrilla: el ejemplo de la familia Casañas (1780-1814)" a Tobeto; *Anuario del Archivo Histórico Insular de Fuerteventura*, 3. 1990.
- CRIVILLER, José: *Descripción topográfica de la mayor parte de los pueblos, caminos, ríos, torrentes, arroyos y barrancos de la provincia de Tarragona* (1839). Tarragona. Miguel Puigrubí.
- DANTÍ, Jaume; BARBANY, Carme: "La Hisenda municipal a Catalunya al darrer terç del segle XVIII: la ciutat de Granollers del 1774 a 1793" a *Pedralbes. Revista d'Història moderna*, núm 8. 1988.
- FABREGAT, Emeteri: "Les salines dels Alfacs: origen i producció al segle XVIII" a *Recerca*. 4. 2000.
- KIEFER, David M.: "It was all about alkali. The world's industrial chemical enterprice developed from the Leblanc process" a *Today's Chemist at work*. Gener del 2001, Vol. 11. Núm. 1.
- MASSIP FONOLLOSA, Jesús (ed.): *Costums de Tortosa* (1996). Barcelona. Fundació Noguera.
- MOLAS, Pere: "Els arrendaments públics a la Barcelona del set-cents" a *Cuadernos de Historia económica de Cataluña*. Núm VI. Octubre de 1971. Universitat de Barcelona.
- MUSET, Assumpta: "Consum i mercat a l'Anoia a l'època moderna: els arrendaments municipals de Capellades" a VICEDO, Enric (ed.): *Fires, mercats i món rural* (2004). Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs.
- PÉREZ HERVÁS, Jesús; GUILLAMÓN ALVAREZ, Francisco Jabier: "El comercio catalano-francés en la segunda mitad del siglo XVIII: el informe

Vallejo, 1767” a Primer Congrés d’Història Moderna de Catalunya (1984). Barcelona. Diputació de Barcelona.

- RENOM, Mercè: *Conflictos sociales i revolució. Sabadell, 1718-1823* (2009). Vic. Eumo.
- SOLÀ BOSCH, Pere: *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña, con los pueblos y posadas situados en sus carreras y las horas que a paso de tropa distan unos de otros.* (1814). Barcelona. A. Roca.
- SWINBURN, Henry: *Travels throught Spain in the years 1775 and 1776* vol I.(1787). London. Printed by J. Davis. pàg. XIII
- TORRAS RIBÉ, Josep M.: *Els municipis catalans de l’Antic Règim (1453-1808)* (1983). Barcelona. Curial.
- TORRAS, Josep Maria: *Los mecanismos del poder. Los ayuntamientos catalanes durante el s. XVIII.* (2003). Barcelona. Crítica.
- VELASCO HERNÁNDEZ, Francisco: “La sosa-barrilla: una seña de identidad del campo de Cartagena en los siglos XVI al XIX” a *Revista Murciana de Antropología*, 10. 2004.
- VILALTA, Josep Maria: “Hisenda municipal i arrendaments públics al Balaguer del s. XVIII” a *Pedralbes. Revista d’Història Moderna*. Núm. 8. 1988.
- VINAIXA, Joan Ramon: *Tortosa en la guerra dels Set Anys* (2006). Valls. Cossetània Edicions.

Data de recepció de l’article: març de 2013

Data d’acceptació i versió final de l’article: desembre de 2013